

Τι είναι ο Τραμπ;¹

γράφει ο DYLAN RILEY

μετάφραση: ΕΛΙΝΑ ΣΑΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ, ΕΛΕΝΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

επιμέλεια μετάφρασης: ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΤΖΑΡΕΛΛΑΣ

Οι συζητήσεις γύρω από την πολιτική του Τραμπ και άλλων ηγετών της νέας Δεξιάς έχουν οδηγήσει σε μια έκρηξη αναζήτησης ιστορικών αναλογιών, με την εμπειρία της δεκαετίας του 1930 να πρωτοστατεί σε αυτήν την προσπάθεια. Σύμφωνα με την κυρίαρχη άποψη αυτής της προσέγγισης, πολιτικοί όπως ο Τραμπ –για να μην αναφέρουμε τους Ορμπάν, Καζίνσκι, Μόντι, Ντουτέρτε και Ερντογάν– αποτελούν αυταρχικές φιγούρες που δικαιολογούν μία σύγκριση με αντίστοιχες της φασιστικής περιόδου. Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης προέρχονται από όλο το πολιτικό φάσμα, από τη νεοσυντηρητική δεξιά και τον «μείνστριμ» φιλελευθερισμό έως τον εξεγερσιακό, αναρχικό χώρο.

Η τυπική επιχειρηματολογία, που χρησιμοποιούν για να υποστηρίξουν την ταύτιση του Τραμπ με τον φασισμό, βασίζεται στην αποδοκιμασία του φασισμού.

Για παράδειγμα, ο φιλελεύθερος του Ψυχρού Πολέμου, Timothy Snyder, ανέφερε ότι «υπάρχουν διαφορές, ωστόσο, ο Trump έχει κάνει το χρέος του στον φασισμό ξεκάθαρα από την αρχή. Από την αρχική του τοποθέτηση όπου συνέδεσε τους μετανάστες και τη σεξουαλική βία, μέχρι τη συνεχή αναγνώριση των

δημοσιογράφων ως “εχθρών” μάς έδωσε κάθε ιδέα που χρειαζόμαστε».

Αντίστοιχα, ο συνάδελφος του Snyder στο Yale, Jason Stanley, δήλωσε: «Δεν υποστηρίζω ότι ο Trump είναι φασιστικός ηγέτης, με την έννοια ότι κυβερνάει ως φασίστας, αλλά όσον αφορά στη ρητορική του στρατηγική, αυτή είναι πολύ φασιστική».

Ομοίως, για τον συνάδελφό τους στο Cambridge, φιλελεύθερο, Richard Evans: «Δεν είναι το ίδιο, παρά ταύτα ο Trump είναι ένας πιθανός δικτάτορας του 21ου αιώνα που χρησιμοποιεί την άνευ προηγουμένου δύναμη των κοινωνικών μέσων ενημέρωσης και του διαδικτύου για να διασπείρει θεωρίες συνωμοσίας, θυμίζοντας ανησυχητικά τους φασίστες της δεκαετίας του 1920 και του 1930.»²

1. Το άρθρο αυτό δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στο περιοδικό *New Left Review* 114. Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2018 [www.newleftreview.org]. Μεταφράστηκε και αναδημοσιεύεται μετά από σχετική άδεια των υπεύθυνων του περιοδικού *New Left Review*, τους οποίους η συντακτική επιτροπή των *Τετραδίων Μαρξισμού* ευχαριστεί θερμά.

2. Timothy Snyder, ‘Symposium: Repeating History’, *nl.s.*, 16.11.2018. Jason Stanley, συνέντευξη από τον Isaac Chotiner, ‘ok, Trump’s Not a Fascist Leader. But does his fascist rhetoric mean he’s on

Από τη Δεξιά, ο πρώην Ρεπουμπλικανός σύμβουλος Max Boot επιμένει: «Για να είμαι σαφής, δεν υπονοώ με κανέναν τρόπο ότι υπάρχει κάποια αναλογία ανάμεσα στον Τραμπ και τον Χίτλερ, ωστόσο ο Trump είναι φασίστας. Και αυτός δεν είναι ένας όρος που χρησιμοποιώ χαλαρά ή συχνά.»

Για τον φιλελεύθερο νεοσυντηρητικό Robert Kagan, «αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο ο φασισμός έρχεται στην Αμερική, όχι με αρβύλες και χαιρετισμούς, αλλά με έναν τηλεοπτικό γυρολόγο, έναν ψεύτικο δισεκατομμυριούχο, έναν κλασικό εγωμανή που “πατάει” πάνω σε λαϊκές δυσaréσκειες και ανασφάλειες».

Από τα αριστερά, ο οικο-μαρξιστής John Bellamy Foster συμφωνεί ότι υπάρχουν «ιστορικά ξεχωριστά χαρακτηριστικά», παρ’ όλα αυτά, ο Trump είναι ένας συστηματικός «νεοφασίστας» ο οποίος, όπως και οι μεσοπολεμικοί του πρόγονοι αποσκοπεί στην «καταστολή του εργατικού δυναμικού».

Η queer θεωρητικός Judith Butler αναγνωρίζει ότι «με τον Trump έχουμε μια διαφορετική κατάσταση, αλλά μία [κατάσταση] που θα συνέχιζα να αποκαλώ φασιστική». Για τον σοσιαλδημοκράτη Geoffrey Eley, «δεν έχει νόημα να αναζητούμε ευθείες αναλογίες, παρ’ όλα αυτά έχουμε το είδος της κρίσης που μπορεί να επιτρέψει μια πολιτική που μοιάζει με φασισμό να εκκολαφθεί. Και σε αυτό το πεδίο είναι που ο Τραμπ έχει ευδοκιμήσει.»

Για τον αναρχοσυνδικαλιστή Mark Bray, «όχι, δεν θα έλεγα ότι ο Trump είναι φασίστας, αν και έχει αναπαραγάγει οκ ολίγες φασιστικές αρχές. Ο Τραμπ διευκολύνθηκε από τον φασισμό (μεταξύ άλλων) και αντίστοιχα, με τη σειρά του, διευκόλυνε τον φασισμό.»³

the way to being one?», *Slate*, 10.09.2018: βλέπε επίσης Jason Stanley, *How Fascism Works: The Politics of Us and Them*, New York 2018, p. xiv. Richard Evans, 'Symposium: Repeating History'.

3. Chauncey Devega, 'Max Boot on the End of Conservatism', *Salon*, 16.10.2018. Robert Kagan, 'This is how Fascism comes to America', *Washington Post*, 18.05.2016. John Bellamy Foster, 'Neo-Fascism in

Ένα άλλο στοιχείο που μοιράζονται οι εν λόγω σχολιαστές είναι ότι οι αναλογίες τους σπάνια τοποθετούνται σε μια σωστή συγκριτική και ιστορική προοπτική.

Αντ’ αυτού, αντιμετωπίζουν το παρελθόν σαν μια αποθήκη αποσυνδεδεμένων παραδειγμάτων από την οποία αντλούν υλικό για να υφάνουν ηθικο-λογικές αφηγήσεις ή για να κατασκευάσουν ένα μέτρο σύγκρισης, βάσει του οποίου επιχειρούν να αποτιμήσουν τη σύγχρονη εποχή.

Η μεθοδολογία αυτή είναι παρόμοια με εκείνη που ο Χέγκελ (Hegel) χαρακτήρισε ως *πραγματιστική μορφή της αναστοχαστικής ιστορίας*, σύμφωνα με την οποία ο συγγραφέας αναζητά «παραδείγματα καλών (ή κακών) πράξεων» χωρίς να τις τοποθετεί στο ιστορικό τους πλαίσιο, δημιουργώντας έτσι μια ψεύτικη αμεσότητα στην οποία το παρελθόν εμφανίζεται ως δεξαμενή «μαθημάτων». Αλλά όπως προειδοποίησε ο Χέγκελ, «τίποτα δεν είναι πιο ρηκό».⁴

Ο Μαρξ (Marx) ανέπτυξε και όζυνε την κριτική του Χέγκελ στη *18η Μπρυμαίρ*, υποδεικνύοντας ότι η πραγματιστική μορφή θα μπορούσε να γίνει η ίδια ιστορική δύναμη, όπως όταν «ο Λούθηρος φόρεσε τη μάσκα του απόστολου Παύλου, η επανάσταση του 1789 -1814 ντύθηκε διαδο-

the White House', *Monthly Review*, April 2017, and 'This Is Not Populism', *Monthly Review*, June 2017: βλέπε ακόμη *Trump in the White House: Tragedy and Farce*, New York 2017, p. 29. Judith Butler, 'Trump, fascism and the construction of "the people"', μετάφραση της συνέντευξης του Christian Salmon με την Butler, 'Pourquoi Trump est un Phénomène Fasciste', *Mediapart*, 18 December 2016. Geoff Eley, 'Is Trump a Fascist?', *Historians for Peace & Democracy*, February 2018. Mark Bray, Συνέντευξη: "At Its Core, Anti-Fascism Is Self-Defence", *Truthout*, 11.02.2018. Από τους παραπάνω, ο Bellamy Foster διακρίνεται για την εισαγωγή της κατηγορίας του «νεοφασισμού», μιας υπο-οικογένειας μέσα στο «είδος/γένος του φασισμού», στο οποίο ισχυρίζεται ότι ανήκει ο Τραμπ αδιαμφισβήτητα, οπότε δεν είναι αυστηρά αντιπροσωπευτικός αυτού του αποφαιτικού «δεν είναι πραγματικά φασίστας, αλλά, παρ’ όλα αυτά, είναι» είδους λόγου για τον Τραμπ.

4. G. W. F. Hegel, *Reason in History: A General Introduction to the Philosophy of History*, New Jersey 1997, p. 8.

χικά τη στολή της ρωμαϊκής δημοκρατίας και της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και η επανάσταση του 1848 δε βρήκε να κάνει τίποτα καλύτερο από το να παρωδήσει τότε το 1789 και τότε την επαναστατική παράδοση του 1793-1795».⁵

Μία τέτοια στροφή προς το παρελθόν στρεβλώνει το κεντρικό ερώτημα της σύγχρονης πολιτικής. Το θέμα δεν είναι να εξηγήσουμε γιατί, μετά από μια σοβαρή χρηματιστική και οικονομική κρίση στον καπιταλιστικό πυρήνα, συνοδευόμενη από μια μαζική άνοδο του πλούτου από κυβερνητικούς (κεντρώους, μπλε και κόκκινους, δεξιούς και σε μερικές περιπτώσεις αριστερούς) βλέπουμε «αουτσάιντερς» να έρχονται στην εξουσία, αλλά μάλλον το γιατί οι πολιτικοί αυτοί παραμένουν σε μεγάλο βαθμό εντός του κατεστημένου.

Με λίγα λόγια, το ερώτημα δεν είναι γιατί το σημερινό πολιτικό σκηνικό μοιάζει με εκείνο της δεκαετίας του 1930, αλλά πού δε μοιάζει και γιατί. Για τον λόγο αυτό, είναι αναγκαίο να ληφθεί σοβαρά υπόψη η όποια σύγκριση, αντιπαραβάλλοντας συστηματικά την εποχή του κλασικού φασισμού –χοντρικά την περίοδο από το 1922 έως το 1939– με την παρούσα περίοδο, προκειμένου να καταστεί δυνατή η μεγαλύτερη θεωρητική και πολιτική σαφήνεια σχετικά με τη σημερινή κατάσταση.

Θα επιχειρήσω να το κάνω αυτό πατώντας πάνω σε τέσσερις συγκριτικούς άξονες: το γεωπολιτικό πλαίσιο, την οικονομική κρίση, τις σχέσεις τάξης και έθνους και, τέλος, τον χαρακτήρα της κοινωνίας των πολιτών και των πολιτικών κομμάτων. Στο παρόν κείμενο θα επικεντρωθώ στη διακυβέρνηση του Τραμπ, αντί να αναλωθώ σε γενικεύσεις για όλο το φάσμα των σύγχρονων δεξιών κομμάτων και ηγετών. Όπως έχει δείξει ο Achin Vanaik για την περίπτωση της Ινδίας, συγκρίνοντας την ηγεμονία του Μόντι με αυτήν του Νεχρού,⁶

κάθε νέα Δεξιά πρέπει να τοποθετείται προσεκτικά στο οικείο πολιτικό-πολιτισμικό περιβάλλον που αναπτύσσεται, προτού να μπορέσει να συναρθρωθεί με τις υπάρχουσες πολιτικές δυνάμεις της Δεξιάς. Η [εύκολη] καταγραφή των συνηθισμένων υπόπτων στο οικείο τους περιβάλλον υπερβαίνει τους σκοπούς αυτού του άρθρου.

1. Η Ευρώπη του Μεσοπόλεμου

Οι κλασικές μορφές φασισμού, όπως διαμορφώθηκαν στην Ιταλία και τη Γερμανία, θα ήταν αδιανόητες χωρίς τις τότε πρόσφατες και αλληλένδετες εμπειρίες των ενδο-ιμπεριαλιστικών πολέμων και της επαναστατικής σοσιαλιστικής εξέγερσης, που ξεδιπλώθηκαν σε ένα πλαίσιο μαζικής υπερπαραγωγής σε παγκόσμια κλίμακα.

Η Ρωσική Επανάσταση ξέσπασε από την καταστροφή του Ανατολικού Μετώπου για να επιστρέψει εν συνεχεία πίσω στις χώρες της Δύσης, ξεκινώντας/εγείροντας ένα κύμα αδελφικών εξεγέρσεων στη Γερμανία (1917-23), την Ιταλία (1918-20) και την Ουγγαρία (1918-20) που έφεραν στο φως τις πολιτικές επιπτώσεις του πολέμου και διαμόρφωσαν το άμεσο υπόβαθρο για την εμφάνιση/ανάδυση των φασιστικών κινήματων.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι δεξιότητες του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος (SPD), Ebert και Noske, νομιμοποίησαν τη θηριωδία των Freikorps για να εξοντώσουν τους ηγέτες της επανάστασης. Τα μαζικά αντικαπιταλιστικά πολιτικά κόμματα της Αριστεράς απειλούσαν να μετατρέψουν τη μεσοπολεμική κρίση εντός του καπιταλισμού σε μια πολιτική κρίση του καπιταλισμού.

Τα κύματα απεργιών και καταλήψεων εργοστασίων στην Ιταλία το 1918-20 ξέσπασαν υπό την ηγεσία των σοσιαλιστών που είχαν δεσμευτεί να σβήσουν τη μεγάλη κλίμακα ιδιωτική ιδιοκτησία. Ομοίως, το γερμανικό Κομμουνιστικό Κόμμα (KPD) συνέχισε να λειτουργεί ως μαζική οργάνωση μετά την ήττα των εξεγέρσεων του 1919 και του 1923, ιδι-

5. Karl Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, New York 1963, p. 15.

6. Achin Vanaik, 'India's Two Hegemonies', *NLR* 112, July–August 2018.

αίτερα κατά την εξαιρετικά ριζοσπαστική «Τρίτη Περίοδο» μετά το 1928, ενώ πίσω από αυτό, ενίσχυε την απειλή για το γερμανικό κεφάλαιο η ύπαρξη του σοβιετικού κράτους.

Οι μισθωτοί γνώρισαν την κρίση της μεσοπολεμικής Ευρώπης μέσω του ασταμάτητου πληθωρισμού και της μαζικής ανεργίας. Και οι δύο κλασικές περιπτώσεις ευρωπαϊκού φασισμού ήταν εν μέρει αντιδράσεις σε αυτό. Στην Ιταλία, εκατομμύρια επαναπατριζόμενοι βετεράνοι του πολέμου βρέθηκαν σε οικονομική απόγνωση. Οι άνεργοι και οι μη απασχολήσιμοι πρώην στρατιώτες στελέχωναν χαρακτηριστικά τις φασιστικές ομάδες, οι οποίες, εκτός από το να καταστρέφουν τις σοσιαλιστικές οργανώσεις με τις κατασταλτικές αποστολές τους, οργάνωναν και καταλήψεις γης και εργοστασίων, υποσχόμενες εργασία.⁷

Το οικονομικό πλαίσιο της ανόδου του NSDAP στη Γερμανία διέφερε από εκείνο του PNF στην Ιταλία. Η Γερμανία ήταν σε αποπληθωριστική τροχιά μετά το 1930, όχι πληθωριστική, όπως συνέβαινε στην περίπτωση της μεταπολεμικής Ιταλίας. Ωστόσο, το υποβόσκον πρόβλημα που αντιμετώπιζε η Γερμανία το 1930 δεν ήταν εντελώς διαφορετικό από την Ιταλία το 1920: η χώρα είχε έναν υπερανπτυγμένο βιομηχανικό τομέα που προσπαθούσε να γίνει ανταγωνιστικός σε μια «στενή» και τιμολογικά διαφοροποιημένη παγκόσμια αγορά και δεν διέθετε επαρκή βάση για εγχώρια ζήτηση.

Παρόλο που η Δημοκρατία της Βαϊμάρης επέζησε της μεταπολεμικής αναπροσαρμογής της, γνώριζε μόνο λίγα έτη σχετικής οικονομικής σταθε-

ρότητας, μεταξύ του 1924 και του 1928, προτού η Γερμανία πληγεί από το Κραχ του 1929 και την επακόλουθη μαζική ανεργία. Εδώ, όπως και στην Ιταλία, ένα μεγάλο μέρος της γοητείας/ελκυστικότητας του φασισμού ήταν η υπόσχεσή του να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της ανεργίας.⁸

Η παγκόσμια πλεονάζουσα παραγωγικότητα/υπερπαραγωγή είχε αρχικά εμφανιστεί στα τέλη του 19ου αιώνα με την έναρξη της μακράς ύφεσης του 1873-96, καθώς οι νέες βιομηχανικές δυνάμεις –πάνω απ' όλα, η Γερμανία και οι ΗΠΑ– μπήκαν με δυναμικό τρόπο στην παγκόσμια αγορά. Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, ο οποίος ήταν εξαιρετικά καταστροφικός για την ανθρώπινη ζωή, αλλά όχι για το σταθερό κεφάλαιο, μόνονα ενέτεινε αυτά τα προβλήματα.

Ήδη από τη δεκαετία του 1920, οι ευρωπαϊκές οικονομίες ήταν φορτωμένες με πολλές παλαιές βιομηχανικές εγκαταστάσεις και εξοπλισμό, σε συνδυασμό με την επέκταση νέων βιομηχανιών. Αντί να αντικαταστήσουν τις παλιές γραμμές παραγωγής, οι καπιταλιστές αγωνίστηκαν για να υπερασπιστούν τις υπάρχουσες επενδύσεις τους μέσω ενός πολέμου τιμών ή δασμών, υπό συνθήκες πτώσης των κερδών, τυπώματος χρήματος και ανεργίας.⁹

Στην Ιταλία συγκεκριμένα, οι επενδύσεις της πολεμικής περιόδου οδήγησαν σε τεράστια αύξηση της παραγωγικής δυναμικότητας στη βιομηχανία χάλυβα, την αυτοκινητοβιομηχανία και την παραγωγή αεροσκαφών, σε βαθμό που υπερέβαινε κατά πολύ την εγχώρια ή διεθνή ζήτηση για τέτοια προϊόντα μετά το 1918.¹⁰

7. Ο Angelo Tasca κάνει έναν παραλληλισμό ανάμεσα στους «σοσιαλιστές ηγέτες που δεν καταλάβαιναν τους βετεράνους της περιόδου 1919-22 και τους ηγέτες των γερμανικών συνδικάτων που δεν καταλάβαιναν τους ανέργους της περιόδου 1929-32». Ο πόλεμος είχε αφαιρέσει τη δυνατότητα μετανάστευσης η οποία είχε εξαιρετική σημασία στη διαχείριση της δομικής ανεργίας στην προπολεμική Ιταλία. Έτσι, στη σελίδα 17 επισημάνει ότι «οι παραδοσιακές διέξοδοι μετανάστευσης, στις οποίες προωθήθηκαν το 1913 σχεδόν 900.000 εργάτες και πάνω απ' όλα αγρότες, έκλειναν όλο και περισσότερο.»

8. Το πρώτο ραδιοφωνικό διάγγελμα του Χίτλερ, μετά τον διορισμό του ως καγκελαρίου, περιείχε την υπόσχεση της καταπολέμησης της ανεργίας. Βλ. Adam Tooze, *The Wages of Destruction*, New York 2006, p. 37.

9. Για τη βασική λογική αυτού του επιχειρήματος μπορεί κανείς να ανατρέξει στον Robert Brenner, 'The Economics of Global Turbulence', *NLR* 229, May-June 1998, pp. 26-9.

10. Vera Zamagni, *The Economic History of Italy: 1860-1990*, New York 1993, pp. 223-7. Δες

Η πρώτη αντίδραση των ιταλικών κυβερνήσεων σε αυτό το πρόβλημα ήταν να επεκτείνουν τις συνθήκες εύκολης πίστωσης στους βιομηχάνους, οδηγώντας σε πληθωρισμό και κερδοσκοπία. Η υπερπαραγωγή ήταν εξίσου καταστροφική στη γεωργία. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι μη εμπόλεμες χώρες είχαν αυξήσει τις εξαγωγές τους, αλλά μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920 οι πρώην αντιμαχόμενες χώρες επέστρεψαν και πάλι στην παραγωγή, μειώνοντας έτσι τις τιμές των γεωργικών προϊόντων, οδηγώντας σε αύξηση του χρέους της υπαίθρου και υποβαθμισμένη ζήτηση.¹¹

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος επιδείνωσε έτσι τα προβλήματα της υπερπαραγωγής/υπερουσώρευσης που είχαν συμβάλει στο να ενεργοποιηθούν οι δυναμικές για μία ενδοϊμπεριαλιστική αντιπαλότητα. Επιπλέον, με την κατάρρευση της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας, οι πρόσφατα ανεξάρτητες δημοκρατίες δημιούργησαν μια σειρά δασμολογικών φραγμών στην Κεντρική Ευρώπη, ενώ η Ρωσική Επανάσταση απομάκρυνε ακαριαία μια δυνάμειά μεγάλη αγορά.¹²

Στην Ιταλία και τη Γερμανία οι αγορές περιορίστηκαν από έναν συγκεκριμένο συνδυασμό στοιχείων/αιτιών. Μετά από μια «εξαγριωμένη» διαδικασία καπιταλιστικής ανάπτυξης, οι χαλυβουργικές, χημικές και ηλεκτρικές βιομηχανίες ήταν πιο ανεπτυγμένες κατά τη δεκαετία του 1920 από αυτές του Ηνωμένου Βασιλείου.

Αλλά δίπλα σε αυτούς τους εξαιρετικά παραγωγικούς τομείς, συνέχιστηκαν μεγάλες ουρές της προ-καπιταλιστικής γεωργίας, οι οποίες δεν μπορούσαν να καταναλώσουν τη βιομηχανική παραγωγή σε επαρκές επίπεδο. Αυτό αύξησε την ανυπομονησία μιας πολεμοχαρούς κυρίαρχης τάξης, ιδιαίτερα στη βαριά βιομηχανία, η οποία επεδίωκε οι αποικίες να της προσφέρουν μία μονοπωλιακή θέση στο εξωτερικό, ενώ εξαρτώνταν από τους στρατιωτικούς προϋπολογισμούς στην προσπάθειά της να αντισταθμίσει την εξασθενημένη εγχώρια ζήτηση και τις κορεσμένες ξένες αγορές.

Ιμπεριαλιστικές δυναμικές

Κατά συνέπεια, μια νέα εκδοχή του ιμπεριαλισμού αποτελούσε κεντρικό χαρακτηριστικό των κλασικών φασιστικών καθεστώτων. Τόσο στη Γερμανία όσο και στην Ιταλία, τα δύο καθεστώτα ήταν προσανατολισμένα στην ανατροπή εκείνης της γεωπολιτικής τάξης που οργανώθηκε ενάντια στα αντιληπτά και πραγματικά συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων, τα οποία και αντιπροσώπευαν σε μεγάλο βαθμό. Ειδικότερα, η Γερμανία αισθάνθηκε γαγδευμένη από το γεωπολιτικό σύστημα μετά τις Βερσαλλίες.¹³ Η επιθετική ιμπεριαλιστική επέκταση, όπως διατυπώθηκε από τον Χίτλερ με εντυπωσιακά συγκεκριμένους όρους ήδη από τη δεκαετία του 1920, ταίριαζε γάντι με τα συμφέροντα και τις βλέψεις των σημαντικότερων τμημάτων της γερμανικής άρχουσας τάξης, και πάνω από όλα του στρατού.

Όπως επισημαίνει ο Άρνο Μάιερ, «καθένας Γερμανός στρατηγός δεν ζήτησε

ακόμη Franklin Adler, *Italian Industrialists from Liberalism to Fascism: The Political Development of the Industrial Bourgeoisie*, New York 1995, p. 162.

11. Για μία καλύτερη διερεύνηση αυτού βλέπε και Michael Mann, *The Sources of Social Power Volume 3: Global Empires and Revolution, 1890-1945*, New York 2012, p. 217.

12. Alex Anievas, *Capital, the State and War: Class Conflict and Geopolitics in the Thirty Years' Crisis, 1914-1945*, Ann Arbor, 2014, p. 20. Mann, *The Sources of Social Power Volume 3*, p. 218. Arno Mayer, *Why Did the Heavens Not Darken? The 'Final Solution' in History*, New York 1989, p. 7. Franz Neumann, *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism*, New York 1941, p. 18.

13. Nicos Poulantzas, *Fascism and Dictatorship: The Third International and the Problem of Fascism*, London 1974, p. 17. Εδώ ο Πουλαντζάς γράφει: «Όποιος δεν θέλει να συζητήσει για τον ιμπεριαλισμό θα πρέπει επίσης να σιωπήσει για τον φασισμό». Ο Neumann ερμηνεύει «τον θεμελιώδη στόχο του εθνικοσοσιαλισμού ως την επίλυση, μέσω του ιμπεριαλιστικού πολέμου, του χάσματος μεταξύ της βιομηχανικής υποδομής της Γερμανίας και της πραγματικότητας που υπήρχε και συνέχιζε να υπάρχει». Βλ. Franz Neumann, *Behemoth*, σελ. 38.

εξαίρεση από την προτεινόμενη εισβολή και κατάκτηση της Ρωσίας». ¹⁴ Εδώ μπορεί κανείς να διακρίνει ένα πεδίο συμβατότητας μεταξύ των ναζιστικών και συντηρητικών γεωπολιτικών ιδεών.

Ο ιταλικός φασιστικός ιμπεριαλισμός ήταν ένα κάπως διαφορετικό φαινόμενο: μεγάλο μέρος της βιομηχανίας στον Βορρά (με εξαίρεση την βαριά βιομηχανία στην περίοδο του πολέμου που περιγράφηκε παραπάνω) επικεντρώθηκε σε καταναλωτικά αγαθά υψηλής αξίας, υποστηρίζοντας τη διεθνή συνεργασία και το ελεύθερο εμπόριο.

Παρ' όλα αυτά, όπως η Γερμανία, η Ιταλία ήταν μια αναθεωρητική δύναμη, γεωπολιτικά, αναζητώντας τη δική της «θέση στον ήλιο». Η συγκρότηση της «αυτοκρατορίας» ήταν το βασικό χαρακτηριστικό της ανάδειξής της σε μεγάλη δύναμη.

Ο ιμπεριαλισμός ήταν ένα ισχυρό ιδεολογικό εργαλείο για να κερδηθεί η υποστήριξη των μαζών, συμπληρωματικό της λογικής του οικονομικού όφελους. Ο ιταλικός ιμπεριαλισμός ήταν σε μεγάλο βαθμό ένα έργο «κύριους»/«πρεστίτζ», που βέβαια κόστισε τη ζωή σε περίπου μισό εκατομμύριο Αιθίοπες, οι οποίοι σκοτώθηκαν στην εισβολή στην Αβησσυνία. Αν και ο επεκτατισμός αυτού του είδους είχε ένα πιο λεπτό αντικειμενικό υπόβαθρο στη δομή της κοινωνικής ελίτ της Ιταλίας απ' ό,τι στην αντίστοιχη της Γερμανίας, η ανακήρυξη μιας ιταλικής «αυτοκρατορίας», το 1936, προσέδωσε μεγάλη δημοτικότητα στον Μουσολίνι. Ο ιμπεριαλιστικός στόχος της γεωπολιτικής αναθεώρησης έδωσε στα φασιστικά καθεστώτα στη Γερμανία και την Ιταλία έναν δυναμισμό και μια συνεκτικότητα στη χάραξη πολιτικών που δεν θα είχε κατακτηθεί διαφορετικά. Η κεντρικότητα μιας πολεμικής προετοιμασίας ελλόχευε πίσω από τα πιο καινοτομία χαρακτηριστικά τους, συμπεριλαμβανομένων των ταξιαρχιών Balilla του Μουσολίνι και του δημογραφικού του προγράμματος.

Ο πειραματισμός της οικονομικής πολιτικής των ναζί δεν ήταν μια συνοπτική εφαρμογή των κείνσιανικών ιδεών, αλλά ένα εργαλείο για την ιμπεριαλιστική επιθετικότητα, στενά συνδεδεμένο με τις προσπάθειες ώστε να εξασφαλιστούν οι προμήθειες πρώτων υλών και να διασφαλιστούν οι αγορές για την εξαιρετικά ανθούσα, επιδοτούμενη από το κράτος, βιομηχανία όπλων.

Οι φασιστικές κοινωνίες αναμφισβήτητα παρέμειναν καπιταλιστικές κοινωνίες: η βασική ιδέα ήταν να εξασφαλισουν την ατομική ιδιοκτησία, χρησιμοποιώντας, ταυτόχρονα, το εργαλείο της χρηματοδότησης για τον προσανατολισμό της οικονομίας προς την επιθυμητή κατεύθυνση. ¹⁵

Στοιχεία σχεδιασμού συνδυάζονταν συχνά με την ενίσχυση των ιδιωτικών επιχειρήσεων. Η θέσπιση υποχρεωτικών καρτέλ για όλους τους κλάδους της γερμανικής βιομηχανίας στη δεκαετία του 1930 αποτέλεσε, για παράδειγμα, μια προσπάθεια για να χρησιμοποιηθεί η εξουσία του κράτους για να προστατευτούν οι υφιστάμενες βιομηχανίες από τα προβλήματα υπερπαραγωγής. ¹⁶

Σε αυτό το πλαίσιο και αντιμετώπι με τον ανταγωνισμό από την αντικαπιταλιστική Αριστερά, τα καθεστώτα αυτά ήταν πρόθυμα να υιοθετήσουν ρεαλιστικές οικονομικές λύσεις που έρχονταν σε οξεία ρήξη με την προηγούμενη/πρότερη ορθοδοξία. Στη Γερμανία, η αντίθεση με τις πολιτικές λιτότητας που επέβαλε ο Brüning το 1930, με την υποστήριξη του SPD, ήταν ιδιαίτερα έντονη/αισθη-

15. Giuseppe Bottai, *Esperienza corporativa (1929-1934)*, Rome 1934, pp. 144, 152 ff. Στις πρώτες από αυτές τις σελίδες, ο Bottai προτείνει ότι το κράτος θα πρέπει να «προσανατολίζει» και να «καθοδηγεί» την οικονομική δραστηριότητα στις δεύτερες τονίζει τον «εξαιρετικό χαρακτήρα» της κρατικής παρέμβασης.

16. Βλ. και Neumann, *Behemoth*, p. 266. Όπως σχολιάζει ο Roland Sarti: «Ήδη στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι βιομήχανοι ήταν πολύ περισσότερο εδραιωμένοι στο οικονομικό και πολιτικό σύστημα από ό,τι ήταν πριν έρθει ο φασισμός στην εξουσία». *Fascism and the Industrial Leadership in Italy*, Berkeley 1971, σελ. 2.

14. Mayer, *Why Did the Heavens Not Darken?*, p. 203.

τή. Έδωσε τη δυνατότητα στο NSDAP να παρουσιαστεί ως μια πραγματική εναλλακτική λύση στις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζε ο φιλελευθερισμός στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης.

Στην Ιταλία, η οικονομική πολιτική ήταν πιο διφορούμενη. Μια από τις πρώτες πράξεις του Μουσολίνι, υπό την ώθηση του συντηρητικού φιλελεύθερου Alberto De Stefani, ήταν να μειώσει την κρατική απασχόληση.¹⁷

Στη συνέχεια βέβαια, η φασιστική κυβέρνηση του ιταλικού κράτους φάνηκε περισσότερο από πρόθυμη στο να δαπανήσει για δημόσια έργα και για προγράμματα δημιουργίας θέσεων εργασίας, υιοθετώντας μια κορπορατίστικη/πατερναλιστική ρητορική για να μπορέσει να δικαιολογήσει αυτές τις προσπάθειες. Κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης, το Istituto per Ricostruzione Industriale μεταβίβασε επιχειρηματικές απώλειες στο κράτος με το να αγοράσει βιομηχανικές μετοχές που βρίσκονταν στην κατοχή ιταλικών τραπεζών.¹⁸

Αλλά το τελικό κίνητρο, τόσο για το ιταλικό όσο και το γερμανικό καθεστώς, ήταν η πολεμική οικονομία· οι στρατιωτικές δαπάνες ήταν το κλειδί στην εσωτερική ανάκαμψη. Οι στρατιωτικές δαπάνες αποτέλεσαν το κλειδί για την εσωτερική ανάκαμψη.

Κόμμα, τάξη και έθνος

Με όρους τάξης και κόμματος, οι κλασικές περιπτώσεις του μεσοπολεμικού φασισμού αντέστρεψαν την πορεία της πολιτικής ανάπτυξης όπως την είχε περιγράψει ο Μαρξ στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*. Σε αυτήν [την πορεία], η αστική τάξη είναι η πρώτη τάξη που ιδρύει μαζικές πολιτικές οργανώσεις και η εργατική τάξη «μαθαίνει» από αυτήν καθώς και οι δύο τάξεις μάχονται ενάντια στην παλιά τάξη πραγμάτων.

17. Alberto Aquarone, *L'organizzazione dello stato totalitario*, Turin 1995, pp. 10–11.

18. Alberto Aquarone, 'Italy: The Crisis and Corporative Economy', *Journal of Contemporary History*, vol. 4, no. 4, 1969, p. 46.

Η ενοποίηση των εργατών θα αποτελούσε «μια συνέπεια της ενότητας της μπουρζουαζίας, η οποία θα πρέπει να θέσει σε κίνηση ολόκληρο το προλεταριάτο ώστε να πετύχει τους δικούς του πολιτικούς σκοπούς».¹⁹ Το επιχείρημα του Μαρξ στηρίζεται σε μια «καθαρή» ιστορία βασισμένη στην κατανόηση του αναφορικά με τις εξελίξεις στην Αγγλία και τη Γαλλία. Αλλά μια τέτοια συμμαχία σπάνια θα μπορούσε να ιδωθεί μετά το 1848.

Στη Γερμανία και την Ιταλία ήταν το προλεταριάτο που διδάξε πολιτική οργάνωση στη μπουρζουαζία, καθώς και οι δύο χώρες είχαν δημιουργήσει εντυπωσιακά σοσιαλιστικά κόμματα ήδη στα τέλη του 19ου αιώνα. Στη Γερμανία, το SPD ιδρύθηκε το 1875 και ήδη το 1912 αποτελούσε με διαφορά την πιο σημαντική, μαζική πολιτική οργάνωση στη χώρα.

Στην Ιταλία, το PSI (Partito Socialista Italiano, Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα) θεωρούνταν «κράτος εν κράτει», ενθάρρυνε τις συζητήσεις στα κομματικά συνέδρια, καταβάλλοντας εντατικές προσπάθειες για την πολιτική διαπαιδαγώγηση των μελών του.

Αυτή η κατάσταση ερχόταν σε έντονη αντίθεση με αυτό που συνέβαινε στη Βρετανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου μαζικά φιλο-καπιταλιστικά κόμματα κυριαρχούσαν στην πολιτική σκηνή.²⁰ Η ιταλική και η γερμανική αστική τάξη/μπουρζουαζία στερούνταν αντίστοιχων κομματικών οργανώσεων. Οι πολιτικοί τους εκπρόσωποι στα τέλη του 19ου αιώνα ήταν οργανωμένοι είτε ως κλίκες αξιωματούχων –π.χ. οι ακόλουθοι του

19. Karl Marx, 'Manifesto of the Communist Party', in Terrell Carver, ed., *Marx: Later Political Writings*, Cambridge 1996, p. 9.

20. Pace ο Geoff Eley ισχυρίστηκε ότι «το σύγχρονο μαζικό κόμμα, που έγινε το κυρίαρχο μοντέλο πολιτικής κινητοποίησης από το 1890 μέχρι το 1960, εφευρέθηκε από τους σοσιαλιστές στο τελευταίο τρίτο του 19ου αιώνα», αγνοώντας τα μεγάλα καπιταλιστικά κόμματα στον αγγλόφωνο κόσμο. Βλέπε ακόμα: *Forging Democracy: The History of the Left in Europe 1850–2000*, New York 2000, σελ. 25. Για τον ρόλο του PSI στην Ιταλία βλέπε Maurizio Ridolfi, *Il psi e la nascita del partito di massa: 1892–1922*, Bari 1992, σελ. 46.

Giolitti στην Ιταλία, οι Εθνικιστές Φιλελεύθεροι στη Γερμανία— είτε ως ομάδες πίεσης, όπως οι Ιταλοί εθνικιστές, η Λίγκα του Ναυτικού, η Αμυντική Λίγκα [Defence League], η Παν-γερμανική Λίγκα. Αυτό που έλειπε και στις δυο περιπτώσεις ήταν ένα φιλο-καπιταλιστικό κόμμα, ικανό να συγκεντρώσει μαζική υποστήριξη. Όπως παρατηρεί ο Τολιάτι για την Ιταλία πριν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο: «Η αστική τάξη δεν είχε ποτέ ισχυρές, ενιαίες, πολιτικές οργανώσεις υπό τη μορφή ενός κόμματος».²¹ Ακριβώς αυτό καλούνταν να παρέχουν τα φασιστικά κινήματα.

Το μαζικό κόμμα ήταν εγγενές/οργανικό στοιχείο για τον φασισμό του Μεσοπολέμου. Χωρίς αυτό, ούτε ο Χίτλερ ούτε ο Μουσολίνι θα μπορούσαν να σταθεροποιήσουν τον έλεγχό τους.

Δεδομένης της πολιτικής ισχύος της εργατικής τάξης και της διείσδυσης του κόμματός της στην κοινωνία των πολιτών, μια προσωποκεντρική δικτατορία κατά το βοναπαρτικό μοντέλο δεν θα μπορούσε να παράγει μια βιώσιμη δομή εξουσίας.²² Η μαζική βάση των φασιστικών κομμάτων συγκέρασε έναν συνασπισμό από

μισθωτούς εργαζόμενους και μικρούς καταστηματάρχες, με ένα τμήμα της εργατικής τάξης και ένα σημαντικό αριθμό μικροαγροτών-άμεσων παραγωγών σε έναν παραστρατιωτικό σχηματισμό, οργανωμένο σε μια εθνικιστική βάση ενάντια στον διεθνή σοσιαλισμό. Από αυτόν τον συνασπισμό του μεσοπολεμικού φασισμού αξίζει να δώσουμε έμφαση σε δυο στοιχεία. Το πρώτο είναι η σχετική επιτυχία της απήχσής του στα αυξανόμενα στρώματα των επαγγελματιών (λευκών κολλάρων): τους αποκαλούμενους «νέους μικροαστούς», συμπεριλαμβανομένων, σε εξίσου μεγάλο βαθμό, των γυναικών ως μητέρων και συζύγων.

Στη Γερμανία και την Ιταλία, αυτά τα στρώματα—προϊόν των εθνικών γραφειοκρατιών και του εκπαιδευτικού συστήματος, ήταν ομαδοποιημένα σε μια εθνική βάση σύμφωνα με τις επαγγελματικές ενώσεις και τις ενώσεις συμφερόντων τους, ή συγκροτούσαν τις χαμηλότερες βαθμίδες (αξιοματικών) του στρατού—ήταν βασικά στρώματα βαθιά εχθρικά στον διεθνισμό που υποστήριζαν τα εθνικά-ιμπεριαλιστικά σχέδια. (Στη Βρετανία και τη Γαλλία, αυτά τα στρώματα μπορούσαν να είναι πιο ανοιχτά σε διεθνείς θεσμούς, όπως η Κοινωνία των Εθνών, οι οποίοι φαίνονταν να προάγουν τα συμφέροντα και των ίδιων των χωρών τους). Ένα σημαντικό κομμάτι της στελέχωσης των φασιστικών κομμάτων αποτελούνταν από αυτές τις μεσαίες τάξεις.²³

23. Υπάρχει πολλή θεωρία, αλλά πολύ λίγα στοιχεία για τις κοινωνικές βάσεις του μεσοπολεμικού φασισμού. Για τη Γερμανία, εξαιτίας της εκλογικής ιστορίας του NSDAP, υπάρχει καλό υλικό σχετικά με εκλογικές τάσεις, αλλά δεν υπάρχουν καλά δεδομένα για την κομματική συμμετοχή, πριν την κατάληψη της εξουσίας. Το κατά πόσον η συμπεριφορά στις κάλπες είναι καλός δείκτης μίας «κοινωνικής βάσης» του φασισμού, είναι ένα καλό ερώτημα. Η πιο πλήρης μελέτη είναι του Thomas Childers: “The Social Bases of the National Socialist Vote”, *Journal of Contemporary History*, vol. 11, no. 4, 1976, pp. 17–42, ιδιαίτερα οι πίνακες 40–2. Το ιταλικό κόμμα δεν είχε ουσιαστικά εκλογική ιστορία· παρ’ όλα αυτά, το PNF διεξήγαγε όντως μια έρευνα το 1921, η οποία έδειξε μια τεράστια υπερεκπροσώπηση των λευκών κολλάρων σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού: Michael Mann, *Fascists*, New York 2004, σελ. 377.

21. Palmiro Togliatti, *Corso sugli avversari. Le lezioni sul fascismo*. Turin 2010, p. 39 (διάλεξη που δόθηκε το 1935 προς τα μέλη της Κομμουνιστικής Διεθνούς).

22. Ο Τρότσκι, ο οποίος αρχικά ταξινόμησε τον φασισμό ως έναν τύπο βοναπαρτισμού, είχε επίγνωση της διαφοράς: «Στην εποχή της ιμπεριαλιστικής παρακμής, ένας καθαρά βοναπαρτικός βοναπαρτισμός είναι εντελώς ανεπαρκής· ο ιμπεριαλισμός βρίσκει ότι είναι απολύτως απαραίτητο να κινητοποιήσει τη μικροαστική τάξη και να συντρίψει το προλεταριάτο κάτω από το βάρος της»: “Bonapartism, Fascism and War” [1940], στο Trotsky, *The Struggle Against Fascism in Germany*, New York 2001, σελ. 518. Ο Γκράμσι φαίνεται να έχει μια ανάλογη αίσθηση: «Στον σύγχρονο κόσμο, με τους μεγάλους οικονομικο-συνδικαλιστικούς και κομματικο-πολιτικούς συνασπισμούς του, ο μηχανισμός του φαινομένου του Καίσαρα είναι πολύ διαφορετικός από αυτό που ήταν μέχρι την εποχή του Ναπολέοντα Γ’», στο *Selections from the Prison Notebooks*, New York 1971, σελ. 220. Αυτή η σημείωση είναι όμως αρκετά δύσκολο να κατανοηθεί, καθώς μοιάζει να βάζει μαζί ρεφορμιστικές κυβερνήσεις, όπως αυτή του Ramsay MacDonald, με τα πρώτα χρόνια του Μουσολίνι στην εξουσία.

Οι ήττες της περιόδου 1918-1923 είχαν εξασθενήσει την ικανότητα των σοσιαλιστών να καθοδηγούν αυτά τα μεσαία στρώματα μέσα από τον αγώνα για κοινωνικές αλλαγές. Καθώς η ικανότητα των σοσιαλιστών υποχωρούσε, αυτές οι ομάδες έγιναν διαθέσιμες για φασιστική κινητοποίηση. Και αντίστροφα, η μαζική κινητοποίηση για πόλεμο βοήθησε στον σχηματισμό του τύπου ανθρώπου που ήταν πιθανό να πολωθεί στην υποστήριξη φασιστικών ιδεολογιών και τακτικών, καθώς και στη δημιουργία του πολιτικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο τα φασιστικά κόμματα μπορούσαν να κερδίσουν την υποστήριξη των ελίτ. Το δεύτερο σημείο που αξίζει να παρατηρήσουμε αναφορικά με τον φασιστικό συνασπισμό ήταν η σχετικά μη πετυχημένη απήκυσή του στον πυρήνα της βιομηχανικής εργατικής τάξης. Παρά την υποστήριξη της ηγεσίας του SPD –αλλά όχι του PSI– προς την Μητέρα Πατρίδα κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο εθνικισμός «πουλούσε» ελάχιστα στις βιομηχανικές εργατικές τάξεις της Ιταλίας και της Γερμανίας.

Αυτό ήταν φανερό στην αποτυχία της φασιστικής Αριστεράς –οι αδελφοί Strasser στη Γερμανία, οι επαναστάτες συνδικαλιστές στην Ιταλία– που αδυνατούσε να κερδίσει την εργατική τάξη σε μια πολιτική εθνικού-ιμπεριαλιστικού γοήτρου.

Η κατάρρευση αυτών των «αριστερών φασιστικών» προσπαθειών, οι οποίες θα μπορούσαν γόνιμα να συγκριθούν με τον περονισμό και αξίζουν μεγαλύτερης προσοχής από αυτήν που έχουν λάβει, είναι κεντρική στην κατανόηση της επακόλουθης πορείας των φασισμών του Μεσοπολέμου.

Δεν πρόκειται για εκφράσεις ενός δημοφιλούς εθνικισμού μέσα στην ίδια την εργατική τάξη· αντίθετα, αναδύθηκαν εν μέρει ως μία συνέπεια της αποτυχίας του εθνικισμού να επεκταθεί σε ένα διεθνιστικό –και διεθνώς οργανωμένο– προλεταριάτο. Ως εκ τούτου, στην Ιταλία και τη Γερμανία, οι ταξικές και εθνικές διαιρέσεις επανενδυνάμωσαν οι μεν τις δε, συνασπίζοντας μια συμμαχία γαιοκτημόνων, καπιταλιστών και «νέων

μικροαστών» απέναντι σε μια διεθνιστική εργατική τάξη.²⁴

Ενότητα της άρχουσας τάξης

Τα φασιστικά κινήματα σφυρηλάτησαν επίσης μια πολιτική συμμαχία ανάμεσα στις μέχρι τότε διαιρεμένες μερίδες της κυρίαρχης τάξης. Μια διαιρετική τομή ήταν εκείνη ανάμεσα στους σχετικά μη-παραγωγικούς, και εν μέρει μόνο «καπιταλιστές», αγρότες στην Ανατολή (Γερμανία) και τον Νότο (στην Ιταλία) και τους καπιταλιστές βιομήχανους ως ολόκληρα. Ένα άλλο ρήγμα δημιουργούνταν ανάμεσα σε ανταγωνιστικούς, προσανατολισμένους στις εξαγωγές, κατασκευαστές και τις βαριές βιομηχανίες που απαιτούσαν κρατική υποστήριξη.²⁵ Και στις δύο περιπτώσεις, για συγκεκριμένους ιστορικούς και πολιτισμικούς λόγους, αυτές οι ταξικές μερίδες δεν μπορούσαν να βρουν μια ενοποιημένη μορφή ούτε σε μια πολιτική οργάνωση ούτε σε ένα λειτουργικό σύστημα εναλλαγής κομμάτων.

Αυτά τα ρήγματα ξεπεράστηκαν σε μεγάλο βαθμό κάτω από τα φασιστικά καθεστώτα, τα οποία ανέπτυξαν στενούς δεσμούς τόσο με τους γαιοκτήμονες όσο και με τους καπιταλιστές. Οι

24. Για μια καλή ανάλυση της εργατικής βάσης του περονισμού στην Αργεντινή βλέπε David Rock, 'Argentina, 1930-1946', στο *The Cambridge History of Latin America Volume VIII: Latin America Since 1930. Spanish South America*, Cambridge 1984, pp. 3-71. Συζητώντας για τους αγώνες του 1944, ο Rock σημειώνει ότι ο Περόν αντιμετώπιζε αντίσταση από τις ενώσεις των «κτηματιών και αγροτών» αλλά μπορούσε να υπολογίζει στους «ακολουθούς τους στα συνδικάτα και την εργατική τάξη»: σελ. 64. Για μια συναρπαστική αντιπαράθεση ανάμεσα στον *λατινοαμερικάνικο λαϊκισμό* και τον μεσοπολεμικό ευρωπαϊκό φασισμό βλέπε: Gino Germani, *Autoritarismo, fascismo e classi sociali*, Bologna 1975, pp. 71-3. Ο Germani μεγάλωσε στην Ιταλία και ήταν ενεργό μέλος του PSI, ενώ αναγκάστηκε στη συνέχεια να ξενιτευτεί στην Αργεντινή εξαιτίας των ρατσιστικών νόμων του 1938. Ως εκ τούτου, ανέπτυξε μια μοναδική συγκριτική οπτική στον λαϊκισμό και τον φασισμό. Το έργο του δυστυχώς συνδέθηκε με τη «θεωρία του εκσυγχρονισμού».

25. David Abraham, *The Collapse of the Weimar Republic: Political Economy and Crisis*, Princeton 1981, pp. 9-10.

φασίστες προσέφεραν μια εθνική οργάνωση για τις κοινωνικές ελίτ με την μορφή του φασιστικού κόμματος. Μαζί με τα εθνικά-ιμπεριαλιστικά προγράμματά τους, τα φασιστικά καθεστώτα ακολούθησαν πολιτικές περιστολής των μισθών και άμεσες οικονομικής βοήθειας που βοήθησαν όλα τα τμήματα των κυρίαρχων τάξεων πριν από το ξέσπασμα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Ήδη, στα τέλη της δεκαετίας του 1930, τα καθεστώτα αυτά είχαν εξαιρετικές σχέσεις με τις κυρίαρχες τάξεις της χώρας τους.

Τα στελέχη του φασιστικού κόμματος είχαν μια αξιοσημείωτη επίδραση στην πορεία των καθεστώτων. Έχοντας αναδυθεί στο πλαίσιο κινητοποιημένων πληθυσμών, η ανάπτυξή τους διαμορφώθηκε αντιφατικά από ένα δυϊσμό ανάμεσα στο «γραφειοκρατικό» κράτος και το κράτος «προνομίων».²⁶ Μιμούμενα τα κομμουνιστικά κόμματα, η ηγεσία τους δεν βασιζόταν «σε μια καθολική διανοητική γνώση αλλά στην αφοσίωση στους σκοπούς και τη “γραμμή” της οργάνωσης και την εμπειρία των αγώνων της».²⁷

Ο Μουσολίνι και ο Χίτλερ ισορροπούσαν ανάμεσα στα μαχητικά μέλη του κόμματος που πίεζαν για μια «δεύτερη επανάσταση», αλλά και στους γραφειοκράτες, που υπερασπιζονταν τις πρακτικές του παλιού καθεστώτος. Έτσι, οι πολιτικές των φασιστικών κυβερνήσεων του Μεσοπολέμου διαμορφώνονταν από μια τάση προς ανερχόμενα ή πραγματικά «μετωπικά» κινήματα, καθοδηγούμενα από διαφόρων ειδών πραγματικούς πιστούς: οι Edmondo Rossoni και Roberto Farinacci θα μπορούσαν να είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα στην ιταλική περίπτωση.

Αυτές οι κομματικές εξεγέρσεις λειτουργούσαν ως ένα τονωτικό επιβεβαίωσης για τα φασιστικά καθεστώτα, επιβάλλοντας την επέκτασή τους σε νέες

περιοχές. Στη Γερμανία, η εδραίωση ενός ναζιστικού κράτους οφειλόταν εν μέρει στην πίεση από το NSDAP μετά τις εκλογές του Μαρτίου του 1933: οι απαιτήσεις για πόστα και θέσεις για τα πιστά στελέχη εξηγούν σε μεγάλο βαθμό την επέκταση του κομματικού ελέγχου πάνω στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Στην Ιταλία, η τελική εκκαθάριση του πολιτικού πλουραλισμού ήταν μια συνέπεια της κινητοποίησης των ακτιβιστών του κόμματος στον απόηχο της κρίσης Matteotti. Τόσο ο Μουσολίνι όσο και ο Χίτλερ πειθάρχησαν και αποδυνάμωσαν τα κόμμάτα τους με έναν σχετικό βαθμό επιτυχίας.

Αλλά η πάλη ανάμεσα στο κόμμα και το κράτος δεν εξαφανίστηκε ποτέ εντελώς· πραγματικά, ο δυϊσμός αυτών καθεστώτων αναδύθηκε ξανά καθώς βυθίζονταν στην κρίση μετά το 1941, με την πίεση από το κόμμα να παραμένει μια κύρια πηγή «ριζοσπαστικοποίησης». Στην περίπτωση της Γερμανίας, το κόμμα ήταν η κύρια θεσμική δύναμη πίσω από την Τελική Λύση. Στην Ιταλία, ήταν η πίεση του κόμματος που ανάγκασε τον Μουσολίνι να αναλάβει τον έλεγχο των συνδικάτων και των επαγγελματικών ενώσεων.

Συνοψίζοντας, τα φασιστικά καθεστώτα του Μεσοπολέμου ήταν ένα προϊόν του ενδοϊμπεριαλιστικού πολέμου και της καπιταλιστικής κρίσης, σε συνδυασμό με μια επαναστατική απειλή από την Αριστερά. Αναδύθηκαν εντός των δευτερευουσών δυνάμεων, οι οποίες είχαν αποκλειστεί από το ιμπεριαλιστικό παιχνίδι, και στις οποίες η κοινωνία των πολιτών χαρακτηριζόταν από έναν υψηλό βαθμό πολιτικής κινητοποίησης, με την εθνικιστική αστική τάξη και τη μικροαστική τάξη να βρίσκονται απέναντι στη διεθνοιστική εργατική τάξη, προσφέροντας μια ιμπεριαλιστική-αναθεωρητική λύση στην κρίση.

2. Η Αμερική του 21ου αιώνα

Πώς μπορούν να συγκριθούν οι συνθήκες στις αναπτυσσόμενες οικονομίες του σήμερα με την περίοδο του Μεσοπολέμου; Η τελευταία μεγάλη γεωπολιτική

26. Paolo Pombeni, *Demagogia e tirannide: uno studio sulla forma-partito del fascismo*, Bologna 1984, pp. 448-9.

27. Göran Therborn, *What Does the Ruling Class Do When it Rules?*, London and New York 2008, p. 49.

σύγκρουση, ο Ψυχρός Πόλεμος, έληξε χωρίς να πέσει ούτε ένας πυροβολισμός ανάμεσα στους δύο αρχι-ανταγωνιστές, με την ουσιαστικά ολική παράδοση του σοβιετικού μπλοκ. Οι Ηνωμένες Πολιτείες ανακηρύχθηκαν σε αδιαμφισβήτητο νικητή, ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση απορρόφησε ολόκληρες ζώνες νέων περιοχών και φθηνής εργασίας. Από το Γιούκον μέχρι την Εσθονία και το δέλτα του Δούναβη, οι στρατιωτικές δυνάμεις του ΝΑΤΟ οργανώνονται υπό τη διοίκηση των ΗΠΑ.

Οι ΗΠΑ δεν έχουν σοβαρούς γεωπολιτικούς αντιπάλους. Από τότε που ο Ψυχρός Πόλεμος τελείωσε, οι σχεδόν δύο δεκαετίες ασύμμετρων πολεμικών επιχειρήσεων έχουν καταστρέψει μια σειρά μουσουλμανικών χωρών, αλλά οι αντίστροφες επιπτώσεις παραμένουν ελάχιστες για την Ουάσιγκτον.

Στη θέση των εχθρών, το κατεστημένο ασφάλειας των ΗΠΑ επικαλείται μια πανταχού παρούσα «τρομοκρατία» και την απειλή-φάντασμα των λεγόμενων επικίνδυνων καθεστώτων, που αυτή τη στιγμή περιλαμβάνουν τη Βόρεια Κορέα και το Ιράν. Δεδομένης της κλίμακας της παγκόσμιας κυριαρχίας των ΗΠΑ, οποιαδήποτε άνοδος μιας περιφερειακής δύναμης, αλλά και η άνευ προηγουμένου ανάπτυξη και το μέγεθος της Κίνας αποτελούν παράγοντες αμφισβήτησης της ιδιοκτησίας των ΗΠΑ στον Δυτικό Ειρηνικό.

Αλλά προς το παρόν, η Κίνα παραμένει σχετικά απομονωμένη γεωπολιτικά, ακόμα και εντός της δικής της περιφερειακής σφαίρας επιρροής, ενώ περικλείεται από αμερικανικές βάσεις. Σε αντίθεση με τις παραστρατιωτικές κινητοποιήσεις των χρόνων του Μεσοπολέμου, οι πληθυσμοί στον αναπτυσσόμενο κόσμο, και ιδιαίτερα στις Ηνωμένες Πολιτείες, δεν έχουν καμιά ανοχή για τις απώλειες των συμπολιτών τους. Δεν είναι διατεθειμένοι να πεθάνουν για τη χώρα τους.²⁸ Από τον πόλεμο στο Βιετνάμ, οι αμερικανικές κυβερνήσεις κατα-

βάλλουν εντατικές προσπάθειες για να εξασφαλίσουν ότι ο στρατός μπορεί να προβεί σε στρατιωτική επιχείρηση χωρίς την ύπαρξη μιας μαζικής κινητοποίησης των πολιτών. Τίποτα δεν θα μπορούσε να είναι πιο απειλητικό από μια γενική επιστράτευση.

Στους όρους της παγκόσμιας οικονομικής κατάστασης σήμερα, υπάρχει μια γενική αναλογία με την περίοδο του Μεσοπολέμου: η υπερβολική βιομηχανική ικανότητα υπόκειται σε μια μετατόπιση προς τη χρηματιστικοποίηση και σε μια τροφοδοτούμενη με χρέος ανάπτυξη, στοιχεία που μπορούν να βρεθούν ανάμεσα στις αιτίες της κρίσης του 2008 και της Μεγάλης Ύφεσης. Η αποτυχία οποιασδήποτε αποφασιστικής «εξυγίανσης» μετά τη δεκαετία του 1970 αποτελεί τη βάση της μακροχρόνιας στασιμότητας που συνεχίζει να σέρνεται στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, με την κερδοφορία να αυξάνεται μόνο εις βάρος των μισθών.²⁹ Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν τεράστιες διαφορές ανάμεσα στις πολιτικές οικονομίες των δυο περιόδων. Η πιο προφανής είναι ότι το βιοτικό επίπεδο είναι πολύ υψηλότερο στις ΗΠΑ σήμερα απ' ό,τι ήταν στην Ευρώπη του Μεσοπολέμου.

Δεύτερον, η διακομματική αντίδραση των κυβερνήσεων Μπους-Ομπάμα στην χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 ήταν, με τους δικούς της όρους, μερικά πετυχημένη. Παρά τη δραματική συρρίκνωση στην παγκόσμια οικονομία, το τραπεζικό σύστημα δεν κατέρρευσε, χάρη στην εισροή φθηνού χρήματος που προσέφερε το κράτος στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, τα οποία με τη σειρά τους μπορούσαν να τα δανείσουν με πολύ υψηλότερα επιτόκια από αυτά που έπρεπε να πληρώσουν τα ίδια.³⁰ Η ανεργία στις ΗΠΑ δεν ξεπέρασε το 10%, σε σύγκριση με το 25% στη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης. Τα απομεινάρια του μεταπολεμικού κρά-

29. Robert Brenner, *The Boom and the Bubble: The US in the World Economy*, London and New York 2002, pp. 26-7.

30. Για μία διαυγή εξήγηση των εμπλεκόμενων μηχανισμών βλέπε Robin Blackburn, 'Crisis 2.0', *NLR* 72, November-December 2011, p. 38.

28. Όπως ξεκάθαρα δείχνει το έργο του Richard Lachmann *First Class Passengers on a Sinking Ship*, προς δημοσίευση από τον εκδοτικό οίκο Verso.

τους προνοίας άμβλυναν τις συνέπειες της κρίσης στην πλειοψηφία του πληθυσμού και απέτρεψαν τις προ-κυκλικές αναδιαρθρώσεις της δεκαετίας του 1930. Πειραματικές νομισματικές πολιτικές εκτόξευσαν τις τιμές των στοιχείων του ενεργητικού, παρότι απέτυχαν να πυροδοτήσουν έναν νέο γύρο επενδύσεων.³¹

Χρέος και παγκοσμιοποίηση

Αντίθετα, η οικονομική δυσφορία σήμερα επικεντρώνεται στα «αρνητικά» της παγκοσμιοποίησης –στη μετεγκατάσταση των θέσεων εργασίας της βιομηχανίας στο εξωτερικό, στην αντικατάστασή τους από την αυξανόμενη επισφάλεια, στις περισσότερες ώρες εργασίας για μειωμένες πραγματικά αμοιβές και στα αυξανόμενα χρέη των νοικοκυριών– τα οποία αναδεικνύονται εν μέρει από τη διάσωση με τρισεκατομμύρια δολάρια των τραπεζών; Ο λόγος προσωπικού χρέους/εισοδήματος στις Ηνωμένες Πολιτείες εκτινάχθηκε στην περίοδο πριν το 2008 και τώρα είναι κατά μέσο όρο στο 100% του οικογενειακού εισοδήματος, με τεράστιες διαφορές κατά περιοχή: στις ακτές και στα Απαλάγια όρη, τα χρέη ανέρχονται στο τριπλάσιο ή τετραπλάσιο του οικογενειακού εισοδήματος.³²

Σε κοινωνικούς όρους, το χρέος δεν είναι μια συλλογική εμπειρία με τον τρόπο που είναι η μαζική ανεργία, αλλά μια εγγενώς ατομική εμπειρία: κάθε οφειλέτης έχει ένα ποσοτικά συγκεκριμένο πιστωτικό σκορ, για παράδειγμα, και η κρίση παίρνει γι' αυτόν ή αυτήν την αντίστοιχη μορφή δυσκολίας στην πληρωμή των διάφορων λογαριασμών. Το χρέος τείνει, συνεπώς, σε μια εξατομίκευση ή σειριοποίηση της πολιτικής δραστηριότητας. Αντί να συλλογικοποιεί τους μισθωτούς, εξατομικεύει τον πληθυσμό σε αυτό που ο Μαρξ περίφημα έχει

περιγράψει σαν «ένα σακί πατάτες».³³ Αλλά οι «πατάτες» δεν κάνουν για τον φασισμό· ταιριάζουν στον βοναπαρτισμό, σε άτομα/ατομικότητες που περισσότερο επιστρατεύονται πίσω από έναν χαρισματικό ηγέτη παρά σχηματίζουν ένα συνεκτικό παραστρατιωτικό μπλοκ. Αν πρόκειται να κινητοποιηθούν και πάλι σήμερα, αυτό θα γίνει πιθανότερα σε μια αμυντική βάση ενός προστατευτικού εθνικισμού παρά στη βάση μιας ακόμα μεγαλύτερης ιμπεριαλιστικής επιθετικότητας.

Αυτό υπογραμμίζει τη δραματική αντιστροφή των σχέσεων τάξης-έθνους που αποτελεί άλλη μια αντίθεση με τη δεκαετία του 1930. Σήμερα στις ΗΠΑ, ένα στρώμα υπέρ της παγκοσμιοποίησης³⁴ τίθεται απέναντι σε μια λευκή «εθνικιστική» εργατική τάξη – ένας σχηματισμός που είναι σχεδόν το αντίθετο αυτού του φασισμού του Μεσοπολέμου.³⁵ Κλασικά «λαϊκιστικά» κινήματα περονιστικού τύπου, τα οποία δεν είναι ιδιαίτερος εμφανή σήμερα, συνέδεαν εθνικιστικές εργατικές τάξεις με εθνικιστικά «λευκά κολλάρια» ή «νέους μικροαστούς».³⁶ Ο φασισμός, αντίθετα, αναδύθηκε σε πλαίσιο στο οποίο η πολιτική ηγεσία της εργατικής τάξης, των κομμουνιστικών κομμάτων παρέμεινε διεθνιστική, ενώ οι μικροαστοί στράφηκαν προς τον ακραίο εθνικισμό. Απέχοντες μακράν από το να είναι μια μορφή λαϊκισμού, ο φασισμός είχε, αντίθετα, ως προϋπόθεση την αποτυχία του λαϊκισμού. Ο σοσιαλισμός, τουλάχιστον στον αναπτυσσόμενο κόσμο, αναδύθηκε

31. David Kotz, 'End of the Neoliberal Era?', *NLR* 113, September–October 2018, p. 36.

32. Michael Ahn, Mike Batty and Ralf Meisenzahl, 'Household Debt-to-Income Ratios in the Enhanced Financial Accounts', *FEDS Notes*, 11 January 2018.

33. Marx, *Eighteenth Brumaire*, p. 124. Ο Mike Davis είδε τη συνάφεια αυτής της ερμηνείας της πολιτικής με την άνοδο της καμπάνιας "Proposition 13" του Howard Jarvis το 1978. Βλέπε σχετικά: *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*, London and New York 2006, pp. 209–10

34. Η παγκοσμιοποίηση [globalism] είναι περισσότερο πολιτισμική παρά πολιτική: αυτό αποτελεί μία βασική διαφορά ανάμεσα στον «διεθνισμό» της εργατικής τάξης και αυτόν των επαγγελματιών.

35. Perry Anderson, 'Internationalism: A Breviary', *NLR* 14, March–April 2002.

36. Nicos Poulantzas, *Classes in Contemporary Capitalism*, London 1978, pp. 204–6.

εκεί όπου τόσο τα νέα επαγγελματικά στρώματα όσο και η ηγεσία της εργατικής τάξης διέθεταν διεθνιστικό προσανατολισμό: σε μια ατυχή σπανιότητα. Οι σύγχρονες μορφές Δεξιάς διαφέρουν από αυτό στο ότι προσπαθούν να κινητοποιήσουν μια εθνικιστικά προσανατολισμένη εργατική τάξη εναντίον μιας παγκόσμια προσανατολισμένης «νέας μικροαστικής τάξης».

Μια τελευταία αντίθεση με τη μεσοπολεμική Ευρώπη αφορά το «βασιλείο» της κοινωνίας των πολιτών και των πολιτικών κομμάτων. Στη θέση των μαζικών σοσιαλιστικών οργανώσεων της δεκαετίας του 1920 στη Γερμανία και την Ιταλία, οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν δύο πανίσχυρα καπιταλιστικά κόμματα που έχουν κυριαρχήσει στην πολιτική σκηνή για περισσότερο από έναν αιώνα. Αυτά τα δύο κόμματα, από τη δεκαετία του 1980, έχουν υποστεί μια ακραία ιδεολογική πόλωση, ενώ συνεχίζουν να μοιράζονται ένα ευρύ σύνολο ουσιαστικών πολιτικών. Με τη μερική εξαίρεση των Ευαγγελικών Εκκλησιών, η απομαζικοποίηση των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, που κάποτε κινητοποιούσαν την εκλογική στήριξη αυτών των ολιγαρχικών σχηματισμών, έχει γίνει μια συνθήκη που σχετίζεται με τη σταθερή πτώση στα ποσοστά συμμετοχής στις εκλογές· συνεπώς, η αμερικανική πολιτική κουλτούρα ενδυναμώνει με αυτό τον τρόπο την οικονομική-πολιτική τάση εξατομίκευσης του πληθυσμού.³⁷ Από την άλλη πλευρά, τα κινήματα για τα πολιτικά δικαιώματα των μαύρων και της γυναικείας χειραφέτησης, αν και στερούνται τυπικών οργανωτικών δομών, συνεχίζουν να αναπτύσσονται και συνιστούν τώρα ένα σημαντικό γνώρισμα του σημερινού πολιτικού σκηνικού.

3. Η άνοδος του Τραμπ

Υπήρξε ένα ευρύτερο πλαίσιο το οποίο διαμόρφωσε την πολιτική ρήξη που ακολούθησε την κρίση του 2008. Η απόληξη της κυβέρνησης Ομπάμα στην κρίση –εισορές μετρητών ύψους τρισεκατομμυρίων δολαρίων για την Wall Street, μια ντροπιαστική χειρονομία για τους απελισμένους μη έχοντες– ήταν μια πολιτική ωρολογιακή βόμβα έτοιμη να εκραγεί. Αυτό ήταν ήδη εμφανές στις ενδιάμεσες εκλογές του 2010, όταν οι Ρεπουμπλικάνοι σάρωσαν τη Βουλή των Αντιπροσώπων και το Δημοκρατικό Κόμμα αιμοραγούσε, χάνοντας έδρες σε διάφορα πολιτειακά κοινοβούλια σε ολόκληρη τη χώρα.³⁸ Μια νέα αμερικανική Αριστερά εμφανίστηκε ως αντίδραση στην κρίση, με τα πρώτα της σημάδια να είναι οι φοιτητικές διαμαρτυρίες του 2010 και το κίνημα Occupy του 2011, αλλά ήταν μικρότερη, ασθενέστερη και πιο αργή ώστε να γίνει αισθητή, καταφέροντας μόνο να δημιουργήσει ένα πανεθνικό momentum με την εκστρατεία Sanders του 2015. Ως εκ τούτου, η σοβαρότερη πολιτική επίθεση τόσο στην άμεση απάντηση του Μπους στο ξέσπασμα της κρίσης (Οκτώβρης 2008) όσο και στις μετέπειτα πολιτικές διάσωσης του Ομπάμα προήλθε από τη λεγόμενη «αναρχο-καπιταλιστική» Δεξιά. Το μοτίβο ήταν προφανές από την αρχή. Οι πιο επίμονοι αντίπαλοι του φημισμένου προγράμματος Troubled Asset Relief, το οποίο εξουσιοδοτούσε το Υπουργείο Οικονομικών να αγοράσει τοξικά χρεόγραφα ύψους 700 δισεκατομμυρίων δολαρίων από τη χρηματοπιστωτική βιομηχανία, βρισκόνταν στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα.³⁹ Ενώ το Tea Party αναδύθηκε

38. Mike Davis, 'The Last White Election?', *NLR* 79, January–February 2013, pp. 36, 47.

39. Adam Tooze, *Crashed: How a Decade of Financial Crises Changed the World*, New York 2018, p. 184. Η καταμέτρηση στην πρώτη αποτυχημένη προσπάθεια να περάσει ο TARP ήταν 205 υπέρ και 228 κατά. Μόνο 65 Ρεπουμπλικάνοι ψήφισαν υπέρ στην πρώτη ψηφοφορία, σε σύγκριση με τους 140 Δημοκρατικούς.

37. Robert Putnam, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York 2000, pp. 31–64. Rogers Brubaker, 'Why Populism?', *Theory and Society*, vol. 46, no. 5, 2017, p. 369. Peter Mair, 'Ruling the Void? The Hollowing of Western Democracy', *NLR* 42, November–December 2006.

αρχικά από την οργή που προκλήθηκε από οι διασώσεις τραπεζών (τα bail-outs), το περιεργο θέαμα του απρόθυμου κείνισανισμού του Ομπάμα και του ακατανόητου τεχνοκρατικού νομοσχεδίου για την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη του έδωσαν εύκολο στόχο. Επιπλέον –και σε σύγκριση με τις φοιτητικές διαμαρτυρίες και το Occupy– η δεξιά αντιεξέγερση είχε το πλεονέκτημα των εύπεπτων και απλοϊκών λύσεων.

Η εκστρατεία του Τραμπ για το ρεπουμπλικανικό προεδρικό χρίσμα βασίστηκε σε αυτή την πρωταρχική πολιτικοποίηση. Αξιοποιώντας την περιουσία του πατέρα του (από την κατοχή κακοσυντηρημένων ακινήτων σε φτωχογειτονιές) και επιστρατεύοντας τα ταλέντα που τελειοποίησε στην ψυχαγωγική τηλεόραση, ο Τραμπ ξεκίνησε μια έντονη επίθεση εναντίον των αμερικανικών ελίτ που τάσσονταν υπέρ της παγκοσμιοποίησης και είχαν ξοδέψει δισεκατομμύρια βοηθώντας άλλες χώρες –κυρίως την Κίνα– να γίνουν πλούσιες. Οι προστατευτικοί δασμοί, ένα τείχος στα σύνορα (σ.σ. με το Μεξικό) και ένα τεράστιο πρόγραμμα υποδομών θα «έκαναν την Αμερική μεγάλη ξανά» (σύνθημα MAGA). Χονδροειδώς «αντι-προεδρικός», κέρδισε το χρίσμα του GOP (σ.σ. Grand Old Party, το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα) ακριβώς επειδή ήταν διαφορετικός από τους υπόλοιπους. Αυτή η ελκυστικότητα σαφώς είχε σε κάποιο βαθμό απήχηση εξαιτίας της σημερινής αντιστροφής της σχέσης τάξης-έθνους. Εδώ θα ήταν μάταιο να διαχωριστούν τα «πολιτισμικά» από τα «οικονομικά» θέματα: τα δύο είναι άρρηκτα συνδεδεμένα. Στο βαθμό που η οικονομικο-εθνικιστική ατζέντα του Τραμπ είχε λαϊκή βάση, αυτή στηριζόταν στους εργαζόμενους και τα στρώματα της μεσαίας τάξης που είχαν υποφέρει από την απώλεια των θέσεων εργασίας (off-shoring) και που πιο πολύ φοβόντουσαν τον εργασιακό ανταγωνισμό με τους μετανάστες, παρά τους καλωσόριζαν ως φτηνά εργατικά χέρια.

Η ποιοτική ανάλυση των υποστηρικτών του Τραμπ πριν από τις εκλογές του Νοεμβρίου του 2016 καταδείκνυε ότι πι-

θανότατα δεν είναι πτυχιούχοι πανεπιστημίου και έχουν ελαφρώς υψηλότερα από το μέσο όρο εισοδήματα· ο Τραμπ τα πήγαινε επίσης καλά στους ειδικευμένους εργάτες.⁴⁰ Τα άμεσα οικονομικά συμφέροντα αυτών των ομάδων στην εποχή της παγκοσμιοποίησης μπορούν εύλογα να εκφραστούν με εθνικιστικούς όρους. Η βασική κίνηση του Τραμπ το 2016 ήταν να συνδυάσει τον πυρήνα του ρεπουμπλικανικού εκλογικού σώματος –Ευαγγελικοί, σχετικά εύποροι λευκοί, αγρότες και κάτοικοι των προαστίων του Νότου, ένα τμήμα της εργατικής τάξης στα Απαλάχια– με ένα τμήμα ψηφοφόρων της εργατικής τάξης στις άνω Μεσοδυτικές Πολιτείες.⁴¹ Μια συμμαχία που θα δυσκολευόταν να διατηρήσει το 2018.

Πιο εντυπωσιακή, από ταξική σκοπιά, είναι η εχθρική σχέση του Τραμπ με τα βασικά τμήματα της αμερικανικής ελίτ, σε έντονη αντίθεση με τις καλές σχέσεις που απολάμβαναν οι φασίστες ηγέτες του Μεσοπολέμου με τους μεγαλοαστούς και τους μεγαλοβιομηχανικούς. Παραβιάζοντας τους «κανόνες» της καπιταλιστικής δημοκρατίας, ο @realDonaldTrump συχνά επιλέγει

40. Jonathan Rothwell and Pablo Diego-Rosell, 'Explaining Nationalist Political Views: The Case of Donald Trump', SSRN, 15 August 2016. Αν και πιο ουσιαστικές σε σχέση με αυτά που υπάρχουν για τον μεσοπολεμικό φασισμό, οι ενδείξεις για την κοινωνική υποστήριξη στον Τραμπ δεν είναι γερές, ιδιαίτερα με όρους μιας ταξικής ανάλυσης. Υπάρχουν τρία βασικά είδη πληροφορίας: *exit poll*, στα οποία η «εκπαίδευση» χρησιμοποιείται ως αντιπροσωπευτικό της ταξικής θέσης· έρευνες που στοχεύουν να συσχετίσουν στάσεις/συμπεριφορές με την ψήφο, και συνεπώς κινδυνεύουν επίσης από τη σκιά της ταυτολογίας· και «οικολογικές» αναλύσεις, οι οποίες συνδέουν με την ψήφο τα χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων τόπων παρά τα άτομα.

41. Η καλύτερη ανάλυση σε αυτό γίνεται από τον Mike Davis, 'The Great God Trump and the White Working Class', *Catalyst*, vol. 1, no. 1, 2017, ο οποίος τονίζει τη σημασία της συμμαχίας του Τραμπ με τους Ευαγγελιστές χριστιανούς μέσω του Mike Pence, επισημαίνοντας ακόμη ότι οι ψηφοφόροι της εργατικής τάξης των άνω μεσοδυτικών πολιτειών υπήρχαν ήδη σε σημαντικό βαθμό ως «Δημοκράτες του Ρίγκαν».

μεγάλες αμερικανικές εταιρείες –τη General Motors, την Google, την Pfizer, την Amazon και την Comcast, τον ιδιοκτήτη του NBC– για δριμεία επίθεση. Οι αμερικανικές επιχειρηματικές ελίτ διασπώνται όχι μόνο σε σχέση με τα κλαδικά συμφέροντα που ανταγωνίζονται για την κρατική γενναιοδωρία σε ένα πλαίσιο δομικής στασιμότητας, για παράδειγμα, ορυκτά καύσιμα έναντι πυρηνικών ή υπεράσπιση από μεριάς των ασφαλιστικών εταιρειών υγείας του τεράστιου εταιρικού προγράμματος γνωστού ως Affordable Care Act (Obamacare), αλλά πάνω σε σημαντικά ζητήματα του παγκόσμιου ελεύθερου εμπορίου, των ρών κεφαλαίων και του προστατευτισμού, δεδομένης της συμβιωτικής αλλά ανταγωνιστικής σχέσης μεταξύ των ΗΠΑ και της ανερχόμενης Κίνας. Το αποτέλεσμα της διοίκησης του Trump ήταν να επιδεινώσει τις βαθιές συγκρούσεις συμφερόντων στην κυρίαρχη τάξη, αντί να προσπαθήσει να τις ξεπεράσει.

Η έλλειψη κάθε οργανικής σύνδεσης με την τάξη στην οποία ανήκει αποτυ-

πώνεται στην κατάρρευση της πρωτοβουλίας του Τραμπ Manufacturing Jobs Initiative, στον απόηχο των διαβόπτων σχολίων του για το Charlottesville και την παραίτηση του πρώην προέδρου της Goldmans Gary Cohn από τη θέση του προέδρου του Εθνικού Οικονομικού Συμβουλίου, μετά τη διαμάχη για την επιβολή δασμών σε χάλυβα και αλουμίνιο.⁴² Έτσι, ενώ το χρηματιστήριο φαίνεται να πηγαίνει σχετικά καλά και οι φορολογικές απαλλαγές/ελαφρύνσεις όπως και η απορρύθμιση του νομοθετικού πλαισίου είναι ευπρόσδεκτες, υπάρχει υψηλό επίπεδο ανησυχίας στην καπιταλιστική τάξη των ΗΠΑ σχετικά με τον Trump. Οι σχέσεις με τους διανοούμενους και τα μέσα ενημέρωσης είναι ακόμη χειρότερες. Τρανοί Ρεπουμπλικανοί όπως ο Karl Rove είναι ανοιχτά επι-

42. Βλέπε David Gelles et al., 'Inside the CEO Rebellion against Trump's Advisory Councils', *NYT*, 16 August 2017, and 'Gary Cohn's Departure from White House Has Wall Street Worried', *NYT*, 7 March 2018.

κριτικοί ως προς τις συνεχείς επιθέσεις του στις εταιρείες «fake news» και την έλλειψη στήριξής του μεταξύ των υψηλά μορφωμένων.

Οι σχέσεις του Τραμπ με τα στελέχη των μυστικών υπηρεσιών και την ιμπεριαλιστική γραφειοκρατία υπήρξαν εξίσου ανταγωνιστικές. Ο πρόεδρος ξεκάθαρα παρακολουθεί με περιφρόνηση τις σχολές των Διεθνών Σχέσεων και την «υπηρεσία» τους, το Υπουργείο Εξωτερικών. Ο Λευκός Οίκος πρότεινε αρχικά να μειώσει τον προϋπολογισμό τους κατά 30%.⁴³ Υπήρξαν πολυάριθμες κραυγές ανησυχίας από τον τομέα αυτό σχετικά με τη «απότομη πτώση της θέσης και της επιρροής των Ηνωμένων Πολιτειών σε όλο τον κόσμο», με τον Τραμπ να κατηγορείται ότι δυσφήμισε και αποδεκτίσε τις κρατικές υπηρεσίες, ειδικότερα το State Department, τη CIA και το FBI.⁴⁴ Είναι ο μοναδικός πρόεδρος στη ζωντανή μνήμη με τη θρασύτητα να κάνει δημόσιο ζήτημα το πόσο κοστίζει η στρατιωτική επέκταση των ΗΠΑ στην Ευρώπη και την Ασία. Αυτό έχει οδηγήσει σε αγανακτισμένα σχόλια από ολόκληρο το πολιτικό φάσμα, που κατακεραυνώνουν τον Πρόεδρο καθώς αδυνατεί να καταλάβει τον ζωτικό ρόλο που διαδραματίζουν οι «άμεσες επέμβασες» βάσεις. Πράγματι, το State Department, με την υποστήριξη των Δημοκρατών, ήταν συχνά περισσότερο φιλοπόλεμο από τον ίδιο τον Τραμπ, αναγκάζοντάς τον να υιοθετήσει πιο σκληρή γραμμή απέναντι σε Ρωσία και Βόρεια Κορέα.⁴⁵

43. Nahal Toosi, 'Tillerson Scales Back State Department Restructuring Plan', *Politico*, 7 February 2018.

44. Samantha Power, 'How Mike Pompeo Could Save the State Department', *NYT*, 13 March 2018. John Shattuck, Amanda Watson and Matthew McDole, 'Trump's First Year: How Resilient is Liberal Democracy in the US?', *Carr Center for Human Rights Policy*, 2018.

45. Όπως διαδόθηκε ευρέως, ένα μέλος της κυβέρνησής του έγραψε ένα ανώνυμο άρθρο για τους *New York Times* υπερηφανεύομενο ότι ο Τραμπ «παραινούνταν για εβδομάδες για τα ανώτερα στελέχη που τον άφηναν να εγκλωβίζεται περισσότερο σε μια αντιπαράθεση με τη Ρωσία, και εξέφρασε την

Στο εξωτερικό, ο Τραμπ έχει σπάσει με συνέπεια τα ταμπού, αναμειγνύοντας εμπορικές απαιτήσεις προς συμμάχους με κλήσεις για συνεισφορά στον κοινό στρατιωτικό προϋπολογισμό (π.χ. NATO).

Η δεδηλωμένη πρόθεση του Τραμπ δεν είναι, παρ' όλα αυτά, να ανατρέψει τη διεθνή τάξη, αλλά να επιδιώξει την αναβάθμιση της αμερικανικής πρωτοκαθεδρίας μέσα σε αυτήν. Επομένως, υπάρχει πολύ μεγαλύτερη συνέχεια σε αυτόν τον τομέα από ό,τι φαινόταν αρχικά να συμβαίνει. Ο Τραμπ αύξησε τον αμερικανικό στρατιωτικό προϋπολογισμό και ζήτησε εκσυγχρονισμό του πυρηνικού του οπλοστασίου, προτάσεις που είναι ουσιαστικά σε συνέχεια με τη διοίκηση Ομπάμα. Ως προς το εμπόριο, είναι πολύ νωρίς να πούμε τι είναι απλά θέαμα, τι γίνεται για εκλογικούς σκοπούς – η NAFTA τροποποιήθηκε και επαναπροσδιορίστηκε: η «υπόσχεση τηρήθηκε» – και τι σκληρή πολιτική.

Το πιο σημαντικό είναι ότι η διοίκηση του Τραμπ είναι γεμάτη με κινέζικα γεράκια, ενισχύοντας το μέτωπο του Ομπάμα στην Ασία, ενώ η αποχώρηση του Τραμπ από το παγιωμένο Σύμφωνο Συνεργασίας του Ειρηνικού (Trans-Pacific Partnership [TPP]) προκάλεσε μια αντικινεζική εμπορική συμφωνία. Στη Μέση Ανατολή, ο Λευκός Οίκος κλίνει προς τη δεξιά πλευρά της δικομματικής συναίνεσης, συνεχίζοντας την υποστήριξη του Ομπάμα για τον σαουδαραβικό πόλεμο στην Υεμένη, ενώ σφίγγει τον κλοιό στο Ιράν. Η κατάργηση του Κοινού Ολοκληρωμένου Σχεδίου Δράσης (Joint Comprehensive Plan of Action [JCPA]) είναι ένα λάκτισμα στον προκάτοχό του, αλλά ο Ομπάμα είχε επίσης απειλήσει την Τεχεράνη ότι «όλες οι επιλογές βρί-

απογοίτευση του για το ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες συνέχιζαν να επιβάλλουν κυρώσεις σε αυτήν τη χώρα για την κακή συμπεριφορά της. Αλλά η ομάδα της εθνικής ασφάλειας ήξερε καλύτερα ότι τέτοιες κυρώσεις έπρεπε να ληφθούν, για να κρατούν τη Μόσχα υπόλογο». Αποηγμός. 'I am Part of the Resistance inside the Trump Administration', *NYT*, 5 September 2018.

σκονταί στο τραπέζι», διεξάγοντας κυβερνοπόλεμο εναντίον του καθεστώτος και προσπαθώντας να στραγγαλίσει την ιρανική οικονομία.

Στα του οίκου του, η τυπική ρεπουμπλικανική οικονομική πολιτική των φορολογικών ελαφρύνσεων/απαλλαγών και της κατάργησης νομοθετικών ρυθμίσεων έχει διανθιστεί από επιβαλλόμενους δασμούς και επαναδιαπραγματεύσεις εμπορικών συμφωνιών. Το Υπουργικό Συμβούλιο του Trump συνδυάζει το συμβατικό προσωπικό του GOP με μια χούφτα διορισμένων εξωκοινοβουλευτικών. Οι αξιωματούχοι του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος καταλαμβάνουν τα Υπουργεία Εξωτερικών, Εσωτερικής Ασφάλειας, Υγείας και Ανθρωπιστικών Υπηρεσιών, Ενέργειας, Εργασίας, Μεταφορών, Εσωτερικών, Γεωργίας, Βετεράνων και της Υπηρεσίας Διαχείρισης και Προϋπολογισμού. Η CIA είναι στα χέρια ενός βετεράνου με τριάντα χρόνια σταδιοδρομίας. Το Υπ. Οικονομικών είναι, όπως συμβαίνει συνήθως, στα χέρια ενός άνδρα της Goldman Sachs. Η άμυνα είναι υπό τον έλεγχο ενός στρατηγού καριέρας. Αυτό αφήνει τον νευροχειρουργό και γκουρού του lifestyle Ben Carson στη στέγαση και την αστική ανάπτυξη, τη δισεκατομμυριούχο Ευαγγελίστρια Betsy DeVos στον τομέα της εκπαίδευσης, τον αναξιοπαθούσα εταιρικό κερδοσκόπο Wilbur Ross στο εμπόριο και τον lobbyist των γαιανθράκων Andrew Wheeler στην Environmental Protection Agency. Οι οργανισμοί αυτοί είναι αυτοί που ασχολούνται πιο άμεσα με την ευημερία του πληθυσμού και, ως εκ τούτου, είναι σχετικά περιθωριακοί σε σχέση με τις κεντρικές ανησυχίες του αμερικανικού καπιταλισμού. Τα προγράμματα που ακολουθούν εδώ δεν έρχονται σε αντίθεση με τους συντηρητικούς στόχους: υπονόμευση του νόμου περί δίκαιης στέγασης (Carson), στήριξη κερδοσκοπικών σχολών και αρπακτικών φοιτητικών δανείων (DeVos), διαστρέβλωση του αποτελέσματος της απογραφής (Ross), άρνηση της κλιματικής αλλαγής, κατάργηση νομοθετικής ρύθμισης για την υδραυλική ρωγμά-

τωση (fracking) και αποχώρηση από τη συνθήκη των Παρισίων (Wheeler). Ο Trump εξαρτάται εκλογικά από τους Ευαγγελικούς ψηφοφόρους του GOP και έχει καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια για να εκπροσωπηθούν και στο Ανώτατο Δικαστήριο: μια ατζέντα που θα ακολουθούσε οποιοσδήποτε επιτυχημένος Ρεπουμπλικανός υποψήφιος.

Το ηγετικό στυλ του Τραμπ σίγουρα είναι αντισυμβατικό: η περιφρόνησή του για το ιερό κύρος του προεδρικού γραφείου και η αυστηρή προσωποπαγής διοίκηση· η επιδεικτική προβολή της προχειρότητας στη λήψη αποφάσεων απευθείας στους 56 εκατομμύρια ακολούθους του στο Twitter⁴⁶ τα ρατσιστικά μηνύματά του και η γενική χοντροκοπιά. Αλλά και η πάλη του με το δημόσιο τομέα είναι σε μεγάλο βαθμό προσωπική –θέματα αυταρχικής διαχείρισης– και δεν έχει τίποτα κοινό με τη ριζοσπαστικοποίηση των στρατιωτικών επιτελείων που συνέβαλε στη διαμόρφωση των μεσοπολεμικών φασιστικών καθεστώτων. Ο Trump δεν έχει κάποιο συγκροτημένο επιτελείο υπό τις διαταγές του. Το προϊόν μιας πολιτικής κουλτούρας που κυριαρχείται από το χρήμα και το θέαμα, έχει στερεώσει το αστέρι του στο GOP και η διοίκησή του είναι σε μεγάλο βαθμό η ύπαρξή του.

Απροσάρμοστη πατρογονική διοίκηση

Αν όμως ο «φασισμός», όσο εξειδικευμένος κι αν είναι, είναι μια παραπλανητική κατηγορία για να συλλάβουμε/κατανοήσουμε αυτή την προεδρία, τότε ποια είναι καλύτερη εννοιολογική προσέγγιση; Εδώ μπορεί να είναι χρήσιμο να υπενθυμίσουμε τις τρεις μορφές διοίκησης του Weber, την καθεμία με το

46. Για την ανατροπή και προσωπική διαμόρφωση του Τραμπ, βλέπε και Sidney Blumenthal, "A Short History of the Trump Family", *LRB*, 16 February 2017. Για μια από τις σπάνιες περιπτώσεις υπεράσπισης της συμπεριφοράς του στο αξίωμα βλέπε Charles Kesler, "Breaking Norms Will Renew Democracy, Not Ruin It", *NYT*, 23 August 2018.

δικό της όργανο κυριαρχίας και λογικής νομιμοποίησης: τη χαρισματική, την κληρονομική και τη γραφειοκρατική. Όπου ο Τραμπ είχε το περιθώριο να καθορίσει το χαρακτήρα της εκτελεστικής εξουσίας, έχει λειτουργήσει λιγότερο ως αρχηγός ενός σύγχρονου γραφειοκρατικού κόμματος, περισσότερο ως κληρονομική κεφαλή της οικογένειας. Στην περιγραφή του Weber: «Το πατρογονικό αξίωμα στερείται πάνω απ' όλα του γραφειοκρατικού διαχωρισμού της “ιδιωτικής” και της “δημόσιας” σφαιράς. Και η πολιτική διοίκηση, αντιμετωπίζεται ως μια καθαρά προσωπική υπόθεση του ηγεμόνα και η πολιτική εξουσία θεωρείται μέρος της προσωπικής του περιουσίας, η οποία μπορεί να γίνει αξιοποιήσιμη από τα μέσα των συλλογικών και των τελών.»⁴⁷

Παρ' όλα αυτά κατανοώντας το πατρογονικό δικαίωμα με αυτό τον τρόπο, η λειτουργία της κυβέρνησης ως νοικοκυριό, με ελάχιστη διαφορά μεταξύ των δημόσιων και ιδιωτικών συμφερόντων του κυβερνήτη, του οποίου η εύνοια διασφαλίζει την υποταγή των εξαρτημένων και των οπαδών τους, ήταν μια μορφή διοίκησης που σχεδιάστηκε για προνεωτερικές, προκαπιταλιστικές κοινωνίες, στις οποίες το ιδεολογικό βάρος της «παράδοσης» θα αρκούσε για να νομιμοποιήσει τη διαδικασία της κυριαρχίας. Στη μεταγενέστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και μεσαιωνική Ευρώπη, το σύστημα αυτό θα μπορούσε να οργανώσει ολόκληρη βασιλεία. Η έννοια της κυβέρνησης του Τραμπ είναι ακριβώς πατρογονική, με αυτή την έννοια. Για αυτόν, η σχέση του προσωπικού με τον ηγέτη δεν είναι μια απρόσωπη δέσμευση προς το κράτος αλλά «αφοσίωση του υπηρέτη, βασισμένη σε μια αυστηρά προσωπική σχέση».⁴⁸ Εν συντομία, είναι οικογενειακή. Δεσμοί αμιγώς προσωπικής αφοσίωσης ενώνουν το άθλιο περιβάλλον των λούμπεν εκατομμυρι-

ούχων (Ross και Kushner στο εσωτερικό της διοίκησης, Thomas Barrack εκτός) και τους αυλικούς κάθε είδους (Miller, Whitaker) με τον Τραμπ. Ωστόσο, αυτό το στιλ διοίκησης ασκείται στην κεφαλή ενός σύγχρονου καπιταλιστικού κράτους. Αυτός είναι ένας εγγενώς παράδοξος συνδυασμός.

Η εκλογή του Trump εισήγαγε αυτή την κληρονομική δομή ως ξένο σώμα μέσα στο αμερικανικό μαζικό, νομικο-ορθολογικό, γραφειοκρατικό κράτος, δημιουργώντας σοβαρά προβλήματα διακυβέρνησης. Ένα ζήτημα είναι ότι το κληρονομικό δίκτυο του Trump είναι απλά πολύ μικρό για να στελεχώσει τις ομοσπονδιακές υπηρεσίες με ανθρώπους που είναι και στοιχειωδώς ικανοί αλλά και να πληρούν το επιθυμητό επίπεδο αφοσίωσης. Ο υψηλός ρυθμός κινητικότητας και αντικατάστασης προσωπικού –το ένα τρίτο του πλέον σημαίνοντος προσωπικού στο Εκτελεστικό Γραφείο του Προέδρου έπρεπε να αντικατασταθεί κατά το πρώτο έτος– είναι ένα σύμπτωμα αυτής της αδυναμίας.⁴⁹ Η βραδύτητα της διοίκησης του Trump στην πλήρωση των ηγετικών θέσεων στην ομοσπονδιακή γραφειοκρατία μπορεί να φαίνεται ως τυπική ρεπουμπλικανική στρατηγική για να υπονομεύσει τους διάφορους οργανισμούς, αλλά είναι πιο πιθανή εξαιτίας της απόστασης (της σχέσης) του Τραμπ με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και του μικρού μεγέθους του δικού του δικτύου.

Ένα δεύτερο πρόβλημα είναι η ενεργή αντίσταση του νομικού-ορθολογικού κράτους στο πατρογονικό νοικοκυριό. Οι σχολιαστές παρουσιάζουν συχνά τη σύγκρουση μεταξύ του Trump και της γραφειοκρατίας ως μία μεταξύ ενός αυταρχικού προέδρου και φορέων «δημοκρατικών κανόνων».⁵⁰ Όμως, ο Comey

47. Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology* ii. Berkeley 1978, pp. 1028–9.

48. Weber, *Economy and Society*, pp. 1030–1.

49. Kathryn Dunn Tenpas et al., 'Tracking Turnover in the Trump Administration', *Brookings*, 7 November 2018.

50. Ανάμεσα σε ποικίλα παραδείγματα, βλέπε Steven Livitsky and Daniel Ziblatt, *How Democracies Die: What History Reveals about Our Future*, New York 2018, p. 99.

(συντάκτης ενός μνημονίου που εγκρίνει δεκατρείς μορφές βασανισμού υπό τη διοίκηση Μπους), ο Mueller (σταθερός υπερασπιστής της μυστικής μαζικής παρακολούθησης), ο Wray (ο οποίος εργάστηκε υπό τον Comey όταν παρείχε νομικές δικαιολογίες για βασανιστήρια) και ο Ρόζενσταϊν (έναν επιμελή «υδραυλικός» διαρροών) έχουν, στην καλύτερη περίπτωση, μια αμφίβολη δέσμευση στη δημοκρατία ή ακόμα και στο σύνταγμα, στο βαθμό που σηματοδοτεί την προσασία των ατομικών δικαιώματα. Αν μη τι άλλο, ο προσανατολισμός τους είναι προς τη νομιμότητα, υπό τη στενή έννοια των γραπτών κανόνων ως βάση για νόμιμη δράση. Οι γραφειοκρατικοί αξιωματούχοι, σε αντίθεση με τους κληρονομικούς ομοτράπεζους, υποτίθεται ότι βλέπουν τις δραστηριότητές τους ως εκπλήρωση ενός καθήκοντος προς το γραφείο και όχι προς το πρόσωπο.⁵¹ Η άνοδος του Τραμπ στον Λευκό Οίκο έχει απελευθερώσει έτσι έναν τίτλιο αγώνα μεταξύ αντίθετων δομών κυριαρχίας, ενσωματωμένων με τον πλέον εμφανή τρόπο στην έρευνα του Mueller. Αυτή η εξαντλητική σύγκρουση είναι ένα προφανές όριο στην ατζέντα της διοίκησης. Αυτό σημαίνει ότι, στην πράξη, ο πατρογονισμός δεν μπορεί να είναι πλήρης.

Περιορισμένη γοητεία

Επιπλέον, ενώ το στυλ κυριαρχίας του Τραμπ μπορεί να είναι κληρονομικό, η νομιμοποίησή του ξεκάθαρα δεν μπορεί να εξαρτάται από το βάρος της παράδοσης, τη συμβολική δύναμη του αιώνιου χθες. Ούτε και είναι νομικό-ορθολογικό. Μπορεί μόνο να είναι χαρισματικό. Αυτή είναι μια δεύτερη αντίφαση, δεδομένου ότι ο κληρονομικός ηγεμόνας δεν απαιτεί χάρισμα, το οποίο στις προνεωτερικές κοινωνίες είναι τυπικά ένα γνώρισμα προφητών, όχι κυβερνώντων. Η εκδοχή του χαρίσματος του Τραμπ απορρέει από την ικανότητά του να μιλάει μια γλώσσα που –όσο συχνά κι αν εκφωνεί

πατενταρισμένες αναλήθειες– ακούγεται πολύ πιο κοντά στις συνήθειες, αψιμαχικές οικείες αλήθειες, συγκριτικά με τις μονότονες φράσεις και τους επίσημους ευφημισμούς όλων των άλλων πολιτικών. Ένα άλλο φόρτε του είναι ο τρόπος με τον οποίο σπάει τις βαρετές ρουτίνες της επίσημης εξουσίας: σκίζει ομιλίες, προσβάλλει ξένους αξιωματούχους, αποκαλεί την οικογένεια Μπους «μια συλλογή από μετριότητες» και ούτω καθεξής. Η γοητεία του είναι αυτή του ανθρώπου που σπάει τα ταμπού, αν και, σίγουρα, με «μάτσο» κομπασμό.⁵²

Αλλά το χάρισμα πρέπει να μεταδοθεί. Υπάρχουν δύο τρόποι: μέσω μιας οργάνωσης –ενός κινήματος ή κόμματος: αυτή συνήθως είναι η τυπική μορφή– ή μέσω του ενός ή του άλλου είδους ΜΜΕ, αυτή είναι συνήθως η μεταμοντέρνα μορφή. Το Fox και το Twitter, μαζί με διάφορους ιστότοπους της Δεξιάς, παρέχουν αυτή την προβολή προς τα κάτω στον πληθυσμό στην περίπτωση του Τραμπ. Το αποτέλεσμα μοιάζει με το σχόλιο του Μαρξ, στην *18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη* πάνω στους ατομικιστές χωρικούς. Αλλά ίσως το πιο πρώιμο παράδειγμα χαρισματικού ηγέτη χωρίς μαζική οργάνωση, μεταδόθηκε όχι με ΜΜΕ, αλλά μέσω του «θρύλου», της ζωντανής μνήμης του Ναπολέοντα Α', ως εδραιωτή της επανάστασης που διένεμε γη στους αγρότες-μνήμη που μετέτρεψε σε χάρισμα η αδιόφορη περσόνα του ανηψιού του.

Σήμερα, η χαρισματική ηγεσία πολώνει ένα σειριοποιημένο κοινό χρησιμοποιώντας τα μέσα ενημέρωσης, σύμφωνα με την περιγραφή του Sartre, για μια ουρά λεωφορείου: η ενότητα των υποστηρικτών του Τραμπ συνίσταται στην εικόνα του Τραμπ, ακριβώς όπως η ενότητα αυτών που περιμένουν το λεωφορείο συνίσταται στο λεωφορείο το οποίο περιμένουν. Αλλά αυτό είναι ένα συνηθισμένο μεταμοντέρνο σχήμα, το

52. Βλέπε τις αιχμηρές αναλύσεις από τον David Bromwich in 'Act One, Scene One', *LRB*, 16 February 2017, and 'American Breakdown', *LRB*, 9 August 2018.

51. *Economy and Society*, p. 959.

οποίο χρησιμοποιήσαν ο Ομπάμα και ο Μπερλουσκόνι πριν από τον Τραμπ.⁵³

Το μεταμοντέρνο χάρισμα δημιουργεί μια ακόμη αντίφαση για έναν πιθανό κληρονομικό ηγέτη. Στην ιδανική περίπτωση, η харισματική αύρα μεταδίδεται στο προσωπικό μέσω κάποιου είδους ιδεολογίας, δημιουργώντας ένα στρώμα ακολούθων που μπορούν να διαδώσουν το κεντρικό μήνυμα προς τα έξω και προς τα κάτω. Αλλά ο Τραμπ δεν έχει μηχανισμό για αυτό κι έτσι δεν έχει μαθητές. Ο Βαννον γρήγορα παραγκωνίστηκε, εν μέρει με την ώθηση του νομικού-γραφειοκρατικού κράτους, και ιδιαίτερα της στρατιωτικής-ιμπεριαλιστικής του πτέρυγας – αρχικά απομακρύνθηκε από το NSC – αλλά και επειδή ο Τραμπ κατάλαβε ενστικτωδώς ότι οι προθέσεις του Βαννον αποτελούσαν απειλή για την καθαρά προσωπική πίστη η οποία είναι η μόνη βάση για την προσχώρηση στη διοίκηση Τραμπ. Ο Jefferson Sessions, ό,τι πιο κοντινό σε ιδεολόγο στο εσωτερικό του Υπουργικού Συμβουλίου, αποτελεί μια άλλη υπόθεση. Ο φανατισμός του Sessions ενάντια στους μετανάστες βασίζεται σε μια ρατσιστική θεωρία ανάπτυξης των ΗΠΑ κατά τα τελευταία ενενήντα περίπου χρόνια. Σύμφωνα με τον ίδιο, οι τεράστιες ανισότητες της Χρυσής Εποχής (σ.σ. Gilded Age 1870-1900) ήταν μια έκφραση της ανεξέλεγκτης μετανάστευσης από τη Νότια και την Ανατολική Ευρώπη. Με τη δημιουργία του National Origins Act (θέτει περιορισμούς στη μετανάστευση από τις ασιατικές χώρες) το 1924, ο ευρωπαϊκός πληθυσμός εξομοιώνεται, καθιστώντας μια ομοιογενή λευκή εργατική και μεσαία τάξη – το θεμέλιο για την αμερικανική παγκόσμια δύναμη και την εγχώρια ηγεμία στον εικοστό αιώνα.⁵⁴ Είναι αξιο-

σημείωτο ότι ο Trump τον ανάγκασε να αποχωρήσει εξαιτίας της ανεπαρκούς αφοσίωσής του, αντικαθιστώντας τον με τον κακότυχο και προφανώς ανίδεο Matthew Whitaker. Αυτός ο ματαιωμένος πατρογονισμός συμπυκνώνεται στο μίγμα της δουλοπρεπούς δημόσιας υποτέλειας και της αχαλίνωτης διαρροής και πισώπλατου μαχαιρώματος που χαρακτηρίζει τον κλειστό κύκλο της διοίκησης Τραμπ.

Ο συνδυασμός ενός харισματικού ηγέτη που κυβερνά με κληρονομικό τρόπο επί ενός νομικού-ορθολογικού γραφειοκρατικού κράτους, σε ένα πολιτικό σύστημα που είναι σε μεγάλο βαθμό ολιγαρχικό, μέσα στις δημοκρατικές μορφές του, είναι ουσιωδώς –και πολλαπλά– αντιφατικός. Επομένως, η έλλειψη συνοχής του Τραμπ ως κυβερνήτη δεν είναι απλώς –αν και είναι και αυτό– μια αποτυχία που οφείλεται στην ιδιοσυγκρασία του. Πρόκειται για μια δομική επίδραση της εικόνας που πλάθει, προεδρεύοντας σε αυτό το είδος πολιτικής-πολιτιστικής τάξης που είναι η μεταμοντέρνα Αμερική. Η ακραία μορφή υβριδισμού που ενσαρκώνει η προεδρία Τραμπ υποδηλώνει ότι είναι μάταιο να αποδοθεί σε αυτόν οποιαδήποτε γενική ταξινόμηση, όπως ο φασισμός, ο αυταρχισμός ή ο λαϊκισμός, παρόλο που πιθανά εμφανίζει χαρακτηριστικά τουλάχιστον του τρίτου, αν όχι του δεύτερου, καθώς και του εθνικισμού, του ρατσισμού και του σεξισμού. Τυχοδιωκτική στην προέλευση, αυτή η μορφή διοίκησης είναι πολύ ασταθής ένωση για να παραμείνει για πολύ. Δεν υπάρχει καμία τραμπική ιδεολογία ή «σκοπός», για τα οποία οι πιστοί στο καθεστώς θα μπορούσαν να δεσμευτούν, ακόμα και όταν

53. Jean-Paul Sartre, *Critique of Dialectical Reason*, vol. 1, London and New York 2004, p. 262.

54. Adam Serwer, 'Jeff Sessions's Unqualified Praise for a 1924 Immigration Law', *Atlantic*, 10 January 2017. Ο Serwer παραθέτει απόσπασμα από μια συνέντευξη στο *Breitbart News* από το 2015, στην οποία ο Sessions είπε: «Μερικοί άνθρωποι πιστεύουν ότι είχαμε πάντα αυτούς τους αριθμούς

[μεταναστών], κι αυτό δεν ισχύει, είναι πολύ ασυνήθιστο, είναι μια ριζική αλλαγή. Όταν οι αριθμοί έγιναν αντίστοιχα υψηλοί το 1924, τόσο ο πρόεδρος όσο και το Κογκρέσο άλλαξαν την πολιτική, κι αυτό επιβράδυνε σημαντικά τη μετανάστευση – είχαμε αφομοίωση μέχρι και το 1965 και δημιουργήσαμε πραγματικά την στέρεη μεσαία τάξη της Αμερικής, με αφομοιωμένους μετανάστες, και αυτό ήταν καλό για την Αμερική».

ο Τραμπ φύγει από το αξίωμα. Εξάλλου, το πολιτικό υπόβαθρο του προέδρου εδράζεται σταθερά στη Δημοκρατική μηχανή της Νέας Υόρκης.

Οι ενδιάμεσες εκλογές του 2018 υπογράμμισαν αυτή την αδυναμία. Ακόμη και με τα πλεονεκτήματα, με σχετικούς όρους, ενός εξαιρετικά ευνοϊκού οικονομικού κλίματος και της εντυπωσιακής χειραγώγησης των εκλογικών περιφερειών από το GOP, οι ενδιάμεσες εκλογές αποτύπωσαν μια απότομη απομάκρυνση των ψηφοφόρων από τον Trump στα κρίσιμα άνω Μεσοδυτικά –Wisconsin, Michigan, Pennsylvania– και σοβαρή διάβρωση της υποστήριξής του στην Arizona και το Texas. Πάνω από 60 εκατομμύρια ψηφοφόροι έριξαν την ψήφο τους σε υποψήφιους Δημοκρατικούς, έναντι περίπου 50 εκατομμυρίων για τους Ρεπουμπλικάνους. Οι γυναίκες ψήφισαν κατά του Τραμπ με διαφορά 19 ποσοστιαίων μονάδων. Το πλεονέκτημα, που είχε το 2016 στις λευκές γυναίκες, έχει εξαφανιστεί. Οι νέοι ψηφοφόροι και οι ισπανόφωνοι είχαν συμμετοχή-ρεκόρ για τα δεδομένα των ενδιάμεσων και οι ηλικίες 18-29 ετών στήριξαν τους Δημοκρατικούς με διαφορά 35 μονάδες. Οι Δημοκρατικοί ανακατέλαβαν το σώμα στη βάση της μεγάλης πλειοψηφία των Αμερικανών, και κέρδισαν ανεξάρτητους ψηφοφόρους κατά περίπου 12 μονάδες. Η κυριαρχία του GOP στις αραιοκατοικημένες αγροτικές πολιτείες τούς δίνει ένα πλεονέκτημα στη Γερουσία και το Εκλεκτορικό Κολέγιο και η στήριξη του Trump, καθώς και οι μύδροι που εξαπέλυε στο Twitter εναντίον των μεταναστών από την Κεντρική Αμερική μπορεί να βοήθησαν Ρεπουμπλικάνους υποψήφιους στην Ιντιάνα και τη Βόρεια Ντακότα. Αλλά, υπέστησαν πανωλεθρία στις περισσότερες ταλαντευόμενες πολιτείες και προαστιακές περιφέρειες του Κογκρέσου.⁵⁵

55. Nate Silver, 'Trump's Base Isn't Enough', *FiveThirtyEight*, 20 November 2018; Geoffrey Skelley, 'The Suburbs—All Kinds of Suburbs—Deliver the House to Democrats', *FiveThirtyEight*, 8 November 2018.

5. Προοπτικές

Η λογική πίσω από τον πολιτικό χαρακτηρισμό του Τράμπ ως φασίστα είναι αρκετά απλοϊκή. Σημαίνει την ενοποίηση γύρω από το πρόγραμμα της σημερινής ηγεσίας των Δημοκρατικών (Πελόζι, Σούμερ, οι Κλίντον, οι Ομπάμα και άλλοι επιθεωρητές της ολιγαρχικής τάξης) – το ίδιο πρόγραμμα που χάρισε στον Τράμπ τον Λευκό Οίκο το 2016. Ωστόσο, η μετριοπαθής τους στρατηγική υπέστη εκκωφαντικές ήττες τον Νοέμβριο στην Ιντιάνα, τη Βόρεια Ντακότα και το Μιζούρι, σε αντίθεση με τους πιο ριζοσπάστες υποψήφιους για τη θέση του κυβερνήτη στη Τζόρτζια και τη Φλόριντα, οι οποίοι κατάφεραν να σημειώσουν ικανοποιητικότερα, ανταγωνιστικά αποτελέσματα. Οι Δημοκρατικοί έχασαν στους λευκούς άντρες χωρίς πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με διαφορά 34 ποσοστιαίων μονάδων στις ενδιάμεσες εκλογές, αλλά υπάρχουν ενδείξεις ότι μια εξισωτική φιλεργατική πολιτική μπορεί να διασπάσει αυτό το τείχος.⁵⁶

Οι αξιοσημείωτες απεργίες των δασκάλων στη Δυτική Βιρτζίνια, το Κεντάκι και την Οκλαχόμα, οι επιτυχημένες προσπάθειες αποκατάστασης του δικαιώματος ψήφου των καταδίκων στη Φλόριντα (που μπορεί να χαρακτηριστεί ως η σημαντικότερη νίκη για το 2018) και η επέκταση του προγράμματος υγείας *Medicaid* στο Άινταχο και τη Νεμπράσκα, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο Σάντερς παραμένει ο δημοφιλέστερος πολιτικός στη χώρα, αποτελούν παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν στη δημιουργία ενός ριζοσπαστικού συνασπισμού που μπορεί ίσως να καλύψει το χάσμα πόλης-υπαίθρου. Αυτό το εγχείρημα απαιτεί βέβαια τη συνεπή κριτική απέναντι στην πολιτική του μεγάλου κεφαλαίου και την κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού τομέα, με την οποία συνυφαίνεται στενά η νεοφιλελεύθερη πτέρυγα του Δημοκρατικού Κόμματος. Η ευπρόσδεκτη εκλογή μελών

56. Alec Tyson, 'The 2018 Midterm Vote: Divisions by Race, Gender, Education', *Pew Research Center*, 8 November 2018.

του Κόμματος Δημοκρατών Σοσιαλιστών, καθώς και η χαμηλή εκπροσώπηση των γυναικών και των με μειονοτήτων, θα έχει μικρό αντίκτυπο στη χώρα εάν λειτουργήσουν ως στρατιωτάκια της Πελόζι.

Η λογική αυτού που κάποτε αποκαλούνταν «λαϊκομετωπισμός» μπορεί να ιδωθεί πιο ξεκάθαρα εκεί που δέχεται αντίσταση. Εφορμούμενος από αυτό, ο Τζον Μπέλαμι Φόστερ, ο οποίος χαρακτηρίζει επίσης τον Τραμπ νεο-φασίστα, υποστηρίζει ότι «η παρωχημένη στρατηγική του λαϊκού μετώπου, σε συνδυασμό με τον φιλελευθερισμό μπορεί να φέρει αποτέλεσμα μόνο σε περιορισμένο βαθμό και σε συγκεκριμένες περιπτώσεις», όπως για παράδειγμα στην «προστασία των βασικών πολιτικών δικαιωμάτων και τον διαχωρισμό των εξουσιών και των συνταγματικών ελευθεριών».⁵⁷ Σαφώς, η υπεράσπιση των βασικών ανθρωπίνων και πολιτικών δικαιωμάτων είναι σημαντική προτεραιότητα για την αμερικανική Αριστερά. Όμως, μπορεί αυτό να σημαίνει την υπεράσπιση μιας ιμπεριαλιστικής προεδρίας, ενός διορισμένου από τη Γερουσία ανώτατου ομοσπονδιακού δικαστικού σώματος και ενός πλειοψηφικού εκλογικού συστήματος που είναι «στημένο» από τα δύο κυρίαρχα κόμματα, όπως προσδιορίζεται από τον διαχωρισμό των εξουσιών και το Σύνταγμα;

Η παρούσα διαμόρφωση του αμερικανικού κράτους αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτού που ο Luciano Canfora ονομάζει μικτό σύστημα: «λίγη δημοκρατία, με μεγάλη δόση ολιγαρχίας».⁵⁸ Απαντώντας στο κάλεσμα των δεξιών για νέα συντακτική συνέλευση – η οποία θα έπρεπε να είναι ευπρόσδεκτη και όχι να γίνεται δεκτή με τρόπο – οι αριστεροί καλούνται να εκφράσουν το πολιτικό τους όραμα: αναλογική αντιπροσώπευση στις πολυεδρικές περιφέρειες· ένα άμεσα εκλέξιμο γενικό επιμελητήριο στο οποίο θα πρέπει να λογοδοτούν τα εκτελεστικά και δικαστικά όργανα και η κεντρική τράπεζα, καθώς

και η κατάργηση του FBI, της CIA, και της Homeland Security/Υπηρεσία Εσωτερικής Ασφάλειας.

Ένα θετικό της υπάρχουσας κυβέρνησης είναι ότι, παρά το ότι ο ίδιος στερείται ιδεολογικής συνοχής, ο Τραμπ *πολιτικοποιεί* τα πάντα, υπονομεύοντας έτσι τη φαντασίωση περί τεχνοκρατικής συναίνεσης και της καθοριζόμενης από τους κανόνες συμπεριφοράς. Δεν υπάρχει πραγματικό ανάλογο στις πρωτοφανείς επιθέσεις του στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, τα δικαστήρια και τα όργανα ασφαλείας· για να μην πούμε που απορρίπτει κάθε άποψη που θεωρεί δομές όπως το *NATO*, τη *NAFTA* και τον *ΠΟΕ* ως μη πολιτικές.

Αυτή η διαπεραστική πολιτικοποίηση των θεσμών και των συνθηκών του νεοφιλελεύθερου κράτους μπορεί να έχει άλλες, μη επιδιωκόμενες, συνέπειες. Στις εκλογές για το Κογκρέσο του 2018, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Τραμπ φέρει σε μεγάλο βαθμό την ευθύνη για το πιο απορρόκλητο αποτέλεσμα των τελευταίων πενήντα χρόνων: ένα ποσοστό συμμετοχής 49% σε ενδιάμεσες εκλογές. Με αυτήν τη στοιχειώδη έννοια, η άνοδος του Τραμπ δεν έχει ως αποτέλεσμα τη διάβρωση της αμερικανικής δημοκρατίας, αλλά μάλλον λειτούργησε ως μια ένωση αδρεναλίνης σε ένα ετοιμοθάνατο σύστημα. Μπορεί η Αριστερά να καταφέρει να μετατρέψει αυτό το νέο έδαφος σε πλεονέκτημά της; Το αμερικανικό εκλογικό σύστημα παραμένει ένα από τα πιο αντιδημοκρατικά στον αναπτυσσόμενο καπιταλιστικό κόσμο, με δικαστήρια που δεν λογοδοτούν, αυθαίρετη εκτελεστική εξουσία, αλλοιωμένες εκλογικές περιφέρειες και έναν εξαρχική εξαναγκασμό του ψηφοφόρου να στηρίξει το σύστημα «ο νικητής τα παίρνει όλα». Η Γερουσία λειτουργεί όλο και περισσότερο όπως το Bundesrat στη Γερμανική Αυτοκρατορία.

Το μόνο πλεονέκτημα είναι ότι αυτές οι δομές συζητούνται πιο συχνά στον κυρίαρχο Τύπο για αυτό που είναι: δηλαδή εμπόδια στη δημοκρατία. Είναι ήδη αργά και τα διακυβεύματα είναι σαφώς μεγάλα· αλλά οι κακές ιστορικές αναλογίες δεν θα βοηθήσουν στο να αντιμετωπίσουμε την παρούσα κρίση. **T**

57. *Trump in the White House*, p. 54.

58. Luciano Canfora, *Democracy in Europe: A History of an Ideology*, Oxford 2006, p. 216.